

Economisch-Statistische Berichten

De groei van het hoger onderwijs

★

Prof. Mr. J. G. Koopmans

Waarom 25 pCt. huurverhoging ineens?
(II)

★

Drs. B. Kastelein

Het S.-E.R.-advies inzake de
„vergeten groepen”

★

Ir. J. Ph. L. Petri

Het Westen

UITGAVE VAN HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

41e JAARGANG

No. 2055

WOENSDAG 7 NOVEMBER 1956

EERSTE NEDERLANDSCHE

VERZEKERING-MIJ. OP HET LEVEN EN TEGEN
INVALIDITEIT N.V.

- Pensioenregelingen
- Risico-herverzekering van pensioenfondsen
- Aanvullingen op het wettelijk bodempensioen

HOOFDKANTOOR:
JOHAN DE WITTLAAN 50 - 'S-GRAVENHAGE
TEL. 01700-51.43.51

H. BRONS Jr

MAKELAAR IN ASSURANTIËN

TELEFOON 11 19 80*

MAURITSWEG 23
ROTTERDAM

Bij het sociografisch bureau van de secretarie kan voor het verrichten van tijdelijke werkzaamheden naar gelang van bekwaamheid in de rang van adjunct-commies 1ste klas of commies op arbeidsovereenkomst naar burgerlijk recht worden in dienst genomen een

ONDERZOEKER

De te verrichten werkzaamheden omvatten surveys, inventarisaties, enquêtes en interviews, o.m. betreffende verzorgende voorzieningen, alsmede het verlenen van bijstand bij andere onderzoekingen en documentatie.

Vereist tenminste middelbare schoolopleiding en ervaring in soortgelijke werkzaamheden.

Weddegrenzen adjunct-commies 1ste klas f 384,- en f 473,-, commies f 438,- en f 527,- per maand, benevens 6 pCt. verhoging. Toekenning wedde boven de minima is mogelijk. Kindertoelage overeenkomstig de voor het rijks personeel geldende regeling. Inhouding -wegens spaarregeling overeenkomstig wettelijk pensioenverhaal.

Uitvoerige sollicitaties aan burgemeester en wethouders binnen een week na het verschijnen van dit blad. Bezoek alleen na uitnodiging.

R. Mees & Zoonen

Bankiers en
Assurantie-makelaars

Rotterdam /
Amsterdam - 's-Gravenhage
Delft - Schiedam - Vlaardingen
Alblasserdam

Beheer en administratie
van vermogens
Executele en bewind-
voering

ECONOMISCH- STATISTISCHE BERICHTEN

Uitgave van het Nederlandsch Economisch Instituut
Adres voor Nederland: Pieter de Hoopweg 120, Rotterdam-W.
Telefoon redactie: K 1800-52939. Administratie: K 1800-38040. Giro 8408.

Bankiers: R. Mees en Zoonen, Rotterdam. Banque de Commerce, 6, Place Royale, Brussel, postcheque-rekening 260.34.

Redactie-adres voor België: Dr. J. Geluck, Zwijnaardse Steenweg 357, Gent.

Abonnementen: Pieter de Hoopweg 120, Rotterdam-W.

Abonnementsprijs: franco per post, voor Nederland en de Overzeese Rijksdelen (per zeepost) f. 29,-, overige landen f. 31,- per jaar. Abonnementen kunnen ingaan met elk nummer en slechts worden beëindigd per ultimo van het kalenderjaar.

Losse nummers 75 ct.
Speciale nummers f. 2.

Aangetekende stukken in Nederland aan het Bijkantoor Westzeedijk, Rotterdam-W.

Advertenties. Alle correspondentie betreffende advertenties te richten aan de Koninklijke Nederlandsche Boekdrukkerij H.A.M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam (Telefoon 69300, toestel 1 of 3).

Advertentie-tarief f. 0,30 per mm. Contract-tarieven op aanvraag. Rubrieken „Vacatures” en „Beschikbare krachten” f. 0,60 per mm. (dubbele kolom). De administratie behoudt zich het recht voor om advertenties zonder opgave van redenen te weigeren.

COMMISSIE VAN REDACTIE: C. van den Berg; Ch. Glasz; L. M. Koyck; H. W. Lambers; J. Tinbergen; F. de Vries. Redacteur-Secretaris: A. de Wit; Adjunct Redacteur-Secretaris: J. H. Zoon.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIE: F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars; J. van Tichelen; R. Vandepitte; A. Vlerick.

De groei van het hoger onderwijs

Het hoger onderwijs hier te lande heeft sedert 1900 een sterke, na de tweede wereldoorlog nog versnelde, groei te zien gegeven. Dit blijkt uit een recente publikatie¹⁾ van het Centraal Bureau voor de Statistiek, volgens welke het aantal aan universiteiten en hogescholen ingeschreven studenten in 1900 2.816, in 1920 8.552, in 1938 12.592 en in 1955 29.397 bedroeg. Dat de toeneming ook relatief zeer sterk was, wordt geïllustreerd door het feit, dat het aantal eerstejaars studenten steeg van 6,3 per 1.000 18 tot 20-jarigen onzer bevolking in 1900 tot niet minder dan 29,1 in 1955. Behalve gedetailleerde gegevens omtrent het verleden heeft het C.B.S. in genoemde publikatie de resultaten van berekeningen aangaande de mogelijke ontwikkeling der aantallen studenten en afstuderenden in de nabije toekomst openbaar gemaakt.

De aan deze berekeningen ten grondslag liggende veronderstellingen zijn over het algemeen zo gekozen, dat de berekeningen als een minimum-prognose kunnen worden beschouwd. In grote trekken is uitgegaan enerzijds van de veronderstelde ontwikkeling der bevolking en van die van het voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs, anderzijds van de omstreeks 1954 heersende situatie bij het hoger onderwijs en de eventueel reeds daarin besloten liggende ontwikkelingstendenties. Met nadruk wijst het C.B.S. erop, dat de gegeven cijfers niet meer pretenderen te zijn dan een technische doorberekening van in het recente verleden geconstateerde trends.

Indien wordt aangenomen, dat de verhouding tussen het aantal studenten en de leeftijdsgroepen, waaruit zij voornamelijk voortkomen, in de toekomst gelijk blijft, dan zou dit aantal, op grond van de bevolkingsaanwas,

¹⁾ „Berekeningen omtrent de toekomstige omvang van het Nederlandse Hoger Onderwijs en de aantallen afstuderenden 1956-1970”. Uitgeversmij. W. de Haan, Zeist 1956, 20 blz., f 2,—.

in 1970 tot 39.000 zijn gestegen. Men dient echter rekening te houden met het feit, dat de gedurende de laatste tijd toegenomen belangstelling voor het voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs — het aantal voor het eerst toegelaten leerlingen beliep in 1930 66,8 per 1.000 12 tot 13-jarigen, in 1945 90,2, in 1955 136,2 en wordt voor 1965 geraamd op 152,3! — ongetwijfeld haar invloed op het hoger onderwijs zal doen gelden. Baseert men de berekeningen op de ontwikkeling van het onder-

wijds gedurende de laatste jaren, dan kan een aanzienlijk groter aantal worden verwacht. Naar nevenstaande tabel, waarin de uitkomst der berekeningen voor enkele jaren zijn opgenomen — het C.B.S. geeft de cijfers jaar voor jaar — doet zien bedraagt dit aantal niet minder dan 55.900.

De gevolgen dezer ontwikkeling voor het toekomstig aanbod van academici heeft het C.B.S. eveneens berekend. Daarbij is uitgegaan van de veronderstelling, dat studieduur en -rendement in de toekomst geen wijzigingen zullen ondergaan, terwijl de verwachtingen voor latere jaren berusten op het uitblijven van min of meer ingrijpende veranderingen in de behoefte

aan academici, of in de organisatie van het onderwijs. Aangezien het hier om kleinere aantallen dan bij het berekende aantal studenten gaat, is, teneinde schijnexactheid te vermijden — de fluctuaties van jaar op jaar zijn immers veelal het gevolg van toevallige omstandigheden tijdens de studie — het gemiddeld aantal jaarlijks afstuderenden in driejarige perioden gegeven. De cijfers over een tweetal dezer perioden zijn in de laatste twee kolommen van de tabel opgenomen. Samentelling der door het C.B.S. berekende aantallen afstuderenden geeft een indruk van het aantal academici, dat naar verwachting van 1956-1979 tot de arbeidsmarkt zal toetreden. Dit aantal bedraagt rond 90.000!

Aantallen, resp. berekende aantallen studenten en afstuderenden per faculteit

Faculteiten	Studenten				Afstuderenden			
	1920	1954	1964	1970	1920	1954	gem. 1965/1967	gem. 1977/1979
Godgeleerdheid	319	1.118	1.320	1.600	51	130	180	195
Rechtsgedleerdheid	1.238	2.614	2.770	3.530	268	406	315	400
Indon. recht en Indologie a)	—	30	—	—	—	70	—	—
(Pol. en) sociale wetenschappen	—	1.081	2.070	2.680	—	55	140	205
Geneeskunde	1.852	5.867	6.750	9.000	186	760	510	825
Tandheelkunde	219	649	960	1.290	34	40	85	135
Wis- en natuurkunde	949	4.070	6.730	9.050	70	348	480	730
Aardrijkskunde	—	433	850	980	—	36	70	85
Psychologie	—	1.002	1.680	2.050	—	64	105	130
Letteren en wijsbegeerte	544	2.627	5.270	6.650	23	189	345	490
Veeartsenijkunde	178	488	590	770	26	60	55	80
Economische wetenschappen	571	3.131	4.740	6.200	13	328	235	350
Technische wetenschappen	2.393	4.887	8.170	10.600	232	603	760	1.120
Landbouwkunde	289	783	1.170	1.500	30	119	110	165
Totaal	8.552	28.780	43.100	55.900	933	3.208	3.390	4.910

a) De voor deze tabel gekozen jaren doen ten onrechte de indruk ontstaan, dat het aantal studenten in Indonesisch recht en Indologie zeer gering is geweest. Opgemerkt zij, dat dit in 1945 522 bedroeg.

INHOUD

	Blz.		Blz.
De groei van het hoger onderwijs	963	Aantekening:	
De Europese metaalverwerkende industrie		De Europese metaalverwerkende industrie	975
Recente publikaties	965	Recente publikaties	978
Geld- en kapitaalmarkt, door Drs. J. C. Brezet		Geld- en kapitaalmarkt, door Drs. J. C. Brezet	979
Statistieken:		Statistieken:	
In- en uitvoer	971	In- en uitvoer	980
Prijsindexcijfers van het levensonderhoud	974	Prijsindexcijfers van het levensonderhoud	980

BIJLAGE

Rede van Prof. Dr. J. Wisselink, uitgesproken op de 43ste Dies Natalis der Nederlandsche Economische Hoogeschool

DE ARTIKELN VAN DEZE WEEK

Prof. Mr. J. G. KOOPMANS, Waarom 25 pCt. huurverhoging ineens? (II).

De argumenten ten gunste van een huurverhoging, die in het eerste deel van dit artikel werden opgesomd en gebruceerd, worden ditmaal aan een nadere kritische beschouwing onderworpen en, op hun draagwijdte en consequenties onderzocht. Schr. betoogt, dat aan de argumenten, die berusten op de veronderstelde evenwichtsherstellende krachten van het marktmechanisme, op korte termijn nauwelijks enige praktische betekenis kan worden toegekend, omdat de prijselasticiteit van vraag en aanbod op de woningmarkt voorlopig vrijwel nihil is. Het argument van het „scheefgetrokken” bestedingspatroon motiveert alleen maar een geleidelijke — bijv. in tien jaartappes van $7\frac{1}{2}$ à 10 pCt. elk — huurverhoging zonder compensatie. De beschouwing over het argument van de spanning tussen de huren van oude en nieuwe woningen leidt tot de conclusie, dat, voor zover men mocht menen, dat het volstrekt ontoelaatbaar is deze spanning nog een aantal jaren te laten voortduren, een tegemoetkoming aan huurders van nieuwe woningen het verhoudingsgewijs minst schadelijke middel is om deze spanning te verkleinen. De argumenten aan verhuurderszijde, die een snellere verhoging dan in tien gelijke jaartappes zouden moeten rechtvaardigen, zijn volgens schr. voor het merendeel evenmin sterk. Indien men een geleidelijke huurverhoging zou kiezen, krijgt een blokkeringsstelsel eerst zin bij de latere jaartappes. Een systeem van onpersoonlijke blokkering en bestemmingsbinding is dan te prefereren boven de „persoonlijke” blokkering volgens het huidige regeeringsvoorstel.

Drs. B. KASTELEIN, Het S.-E.R.-advies inzake de „vergeten groepen”.

Schr. bespreekt eerst de in het advies behandelde vorm van dekking tegen eventuele toekomstige geldontwaarding, nl. door belegging in index-obligaties. Schr. betoogt dat het principieel gaat om waardevermindering van aanspraken op toekomstig nationaal inkomen en vermogen. Deze aanspraken kunnen belichaamd zijn in drieërlei soort vermogenstitels, t.w.: de schuldvordering, de deelneming en de eigendom. Terwijl het advies het aandeel ziet als een beleggingsvorm, welke bestudering verdient door verzekeringmaatschappijen, gaat schr. in op de merites van het aandeel als beleggingsvorm voor de kleine spaarder. Daartoe bespreekt hij eerst de waardevermindering van aandelen en vervolgens de vraag, de kleine coupures een veel ruimere spreiding te geven dan in het verleden het geval is geweest. Aan de aanbodzijde zijn het vooral de ondernemers en de effectenhandel die bezwaar hebben tegen de relatief hogere kosten op de emissie en verhandeling verbanden. Met het oog op de te verwachten investeringen, verband houdende met de technologische ontwikkeling, pleit schr. de aanwezigheid van alle bronnen van kapitaal aan te boren, niet alleen de risicovrijden, opdat een gezonde kapitaalstructuur bij de ondernemingen gewaarborgd blijft. Voor een belangrijk gedeelte spruit de terughoudendheid tegenover aandelenbelegging voort uit een volslagen gebrek aan kennis van de kapitaalmarkt en haar mogelijkheden. Schr. kent daarom een belangrijke taak toe aan voorlichting op dit gebied, bijv. door de pers en het onderwijs.

Ir. J. Ph. L. PETRI, B.N.S., Het Westen.

Schr. bespreekt de in de zomer van dit jaar verschenen brochure getiteld „Het Westen... en overig Nederland” samengesteld door de Rijksdienst voor het Nationale Plan in samenwerking met het Centraal Planbureau. Schr. heeft waardering voor het feit dat de ruimtelijke vraagstukken van ons land steeds meer onder de publieke aandacht komen. Hij kan zich echter niet aan de indruk onttrekken, dat de inhoud van de brochure eigenlijk de verdediging vormt van de ondertitel, luidende „Ontwikkeling van de gebieden buiten het Westen”. In feite blijkt de brochure het begrip „het Westen” beperkt te hebben tot de Randstad. Schr. betoogt, dat wanneer men als criterium neemt de mogelijkheden voor havenaanleg en de ligging aan diep vaarwater, men tot „het Westen” ook de provincie Zeeland en een deel van West-Brabant zou kunnen rekenen. Een ander bezwaar acht schr. dat de Randstad over één kam wordt geschoren wat betreft de ruimtelijke moeilijkheden. Zo kan men stellen, dat in het Nieuwe-Waterweggebied van verdere uitbreiding van de typische functies van dit gebied nog zeer veel ruimte aanwezig is. In de brochure wordt gepleit voor een „meer harmonische” ontwikkeling van ons land. Volgens schr. wordt hieronder verstaan, de toetsingsnorm van de geografische gelijkenschikking van de gelijke mogelijkheden en rechten van iedere streek. Schr. wijst er ten slotte op, dat men zich moet hoeden voor de denkfout dat de Randstad zal worden tot de grote, compacte, centrale aaneengesloten stad uit de negentiende eeuw.

— SOMMAIRE —

Prof. Mr. J. G. KOOPMANS, Pourquoi 25% d'augmentation de loyer d'un seul coup? (II).

Dans la deuxième partie de cet article sont soumis à une plus ample critique et examinés quant à leur portée et leurs conséquences les arguments en faveur d'une augmentation des loyers, arguments énumérés dans la première partie parue dans notre édition de la semaine passée. Les cinq conclusions résumées déjà à la fin de la première partie, sont alors motivées de façon plus détaillée.

Drs. B. KASTELEIN, Le rapport du Conseil Social-Economique portant sur „les groupes oubliés”.

Faisant suite à ce rapport l'auteur traite de la question de la couverture contre une éventuelle dévalorisation future de l'argent. En dehors de ce que l'on appelle les „obligations index”, l'auteur voit comme possibilité le placement en actions, particulièrement les coupures, qui permettent aussi à la petite épargne le partage du risque.

Ir. J. Ph. L. PETRI, B.N.S., L'Ouest.

Dans cet article l'auteur soumet à une critique la brochure récemment parue sous le titre „L'Ouest et... le reste de la Hollande” et composé par le Service gouvernemental pour le Plan National en collaboration avec le Bureau Central des Plans. L'auteur fait particulièrement ressortir la situation géographique favorable de la „Randstad” (agglomération Amsterdam, La Haye, Rotterdam, Utrecht).

Waarom 25 pCt. huurverhoging ineens?

(II)

In het tweede gedeelte van dit artikel zullen de argumenten ten gunste van een huurverhoging, die in het eerste gedeelte werden opgesomd en gerubriceerd, aan een nadere kritische beschouwing worden onderworpen en op hun draagwijdte en consequenties worden onderzocht. De vijf conclusies, welke aan het einde van het eerste gedeelte reeds in het kort werden samengevat, zullen daarbij nader worden gemotiveerd.

Het marktmechanisme als evenwichtsherstellende factor?

Uit het geheel van de in het vorige nummer op blz. 948/9 opgesomde motieven voor een huurverhoging, aan verhuurders- en aan huurderszijde, licht ik allereerst die doelmatigheidsargumenten, welke impliciet of expliciet berusten op een — al dan niet blind — vertrouwen in hetgeen men populair de „wet van vraag en aanbod”, en, in wat meer officiële bewoordingen, „de evenwichtsherstellende krachten van het marktmechanisme” pleegt te noemen: dat zijn dus die argumenten, welke het meest rechtstreeks een verband trachten te leggen tussen „huurpeil” en „woningvoorziening” (zie blz. 946/7 in het nummer van 31 oktober jl.). Aan verhuurderskant betreft dit het argument van de veronderstelde prikkel tot nieuwbouw, aan de huurderskant dat van de „opshuiving” of „doorstroming”. „Blind” vertrouwen is misschien een wat krasse uitdrukking, maar ik meen hier toch wel te mogen spreken van een tamelijk naïef en oppervlakkig gefundeerd vertrouwen; vooral wanneer het de veronderstelde werking van deze „krachten” op korte termijn betreft.

De gedachte, die aan deze beide argumenten ten grondslag ligt, is in hoofdtrekken de volgende: „Eigenlijk” zouden wij een vrije huurmarkt moeten hebben en dan was er „vanzelf” na een zekere tijd — vrage echter: hoe lang? — geen woningschaarste meer. Wanneer men erkent, dat dit zonder meer niet gaat — immers zelfs de overtuigde aanhangers van deze redenering moeten in meerderheid wel erkennen, dat bij vrijlating van de huren in het huidige stadium deze ver boven (zelfs) de kostprijs-huur van nieuwe woningen uit zouden stijgen, zodat de verhuurders volgens elke redelijke billijkheidsmaatstaf „te veel” zouden krijgen, en tegelijk de huurders aanmerkelijk méér dan het „normale” percentage van hun inkomen aan huur zouden moeten betalen — dan blijft toch de overtuiging, dat wij althans in een zo snel mogelijk tempo naar die kostprijs-huur, resp. naar een daarbij passende „economische” huur voor de oude woningen, toe moeten. Er is hiermede al veel te lang getalmd, en dus moeten wij op zijn minst beginnen met het in snel tempo inhalen van wat in dit opzicht in de afgelopen jaren verzuimd is.

Aldus — naar ik meen niet al te gechargeerd weergegeven — de kern van een in ruime kring meer of minder bewust aanvaarde gedachtegang. Mijn standpunt hier- tegenover is dat van een zeer groot scepticisme: *de invloed van de prijs als marktregulator in de concrete situatie op korte termijn wordt namelijk in deze gedachtegang naar mijn mening in hoge mate overschat*. De weergegeven redenering berust nl. op de implicite overtuiging van een *redelijk hoge prijselasticiteit* van vraag en aanbod beide. Nu is het dikwijls in de discussie tussen de vak-econoom en de leek zo, dat de leek een bepaalde hoge elasticiteit niet onderkent en de econoom wél, hetgeen de laatstgenoemde dan doet waarschuwen tegen ondoordacht „ordenend” ingrijpen in het prijsvormingsmechanisme op

grond van de te verwachten repercussies in het gedrag van de betrokken marktpartijen. Zoals ik het een collega van een andere universiteit onlangs populair hoorde uitdrukken: de econoom zegt tot de leek: „Ik zie, ik zie wat jij niet ziet: een hoge elasticiteit”.

In dit geval geldt echter juist het omgekeerde. Als beroepseconoom meen ik tegenover de hierboven weergegeven argumentatie — die in dit geval overigens ook door vele mede-economen wordt aangehangen, maar die toch vooral sterk blijkt te appelleren aan het leken- en vooral het half-lekenoordeel — te mogen stellen: „U meent te zien, wat ik *niet* zie: een hoge elasticiteit”. Of omgekeerd: „Ik zie wat u *niet* ziet: nl. in dit geval een zeer *lage* elasticiteit”!

Dit geldt zowel wat betreft de aanbod- als de vraag-elasticiteit van de woningmarkt. Wat wij in dit verband tot „vraag”, resp. „aanbod” willen rekenen, is ten dele een kwestie van afspraak omtrent definities; ik kies deze aldus, dat ik als „aanbod” laat gelden elke oude of nieuwe woonruimte, die *voor een nieuwe bewoner* beschikbaar komt — dus inclusief de gevallen van overlijden, emigratie, verhuizing binnenslands, en het (voor de eerste maal of opnieuw) beschikbaar stellen van inwoningsruimte — terwijl ik als „vragers” beschouw al diegenen, die een (voor hen) nieuwe woning zoeken, dus nieuw gevormde gezinnen, immigranten, en binnenslands verhuizenden. (Deze laatsten zijn dus volgens deze definitie gelijktijdig aanbieders en vragers, al dan niet voor een woning van gelijke grootte)⁹⁾.

Hoe groot is nu de te verwachten invloed op korte termijn van een zelfs forse huurverhoging — hiermede bedoel ik de thans voorgestelde 25 pCt. — op de omvang van aanbod en vraag, op deze wijze gedefinieerd? Hierbij valt allereerst te bedenken, *dat deze invloed, voor zover de vraagzijde betreft, ongelijk zal zijn bij een wél en een niet gecompenseerde verhoging, en wel aanmerkelijk geringer in het geval van compensatie*. In technische termen: bij een gecompenseerde verhoging wordt het zgn. „inkomenseffect” van de huurverhoging uitgeschakeld — de compensatie dient immers juist om de betrokkenen ondanks de huurverhoging hetzelfde *reële* inkomen te doen behouden — zodat alleen het „substitutie-effect”, d.w.z. de prikkel tot bestedingsverschuiving binnen het in totaal gelijkblijvende „goederen- en dienstenpakket” overblijft. Dit laatste effect zou dan veronderstelderwijze moeten

⁹⁾ Men zou het bovenstaande een „half-netto” definitie van vraag en aanbod kunnen noemen, tegenover twee andere mogelijkheden, die ik beide minder doelmatig acht: nl. enerzijds een *bruto*-begrip zowel aan de aanbod- als aan de vraagzijde, waarbij als „aangeboden hoeveelheid” op ieder ogenblik geldt de *gehele* bestaande woningvoorraad, en als „gevraagde hoeveelheid” de *totale* woningbehoefte, inclusief die van alle bewoners die al een woning hebben, maar die bij voortdurend blijven optreden als „vragers” van de daarin belichaamde, successievelijk beschikbaar komende, woon- diensten. Het andere uiterste, m.i. evenzeer minder doelmatig, zou zijn een *extreem netto*-begrip, waarbij *uitsluitend de nieuwbouw* als „aanbod” zou gelden, terwijl daartegenover dan als „vraag” alleen zou staan de *netto-toeneming* van de woningbehoefte. De gevallen van vrijkomende woningen door overlijden, verhuizing etc., alsmede het beschikbaar stellen van nieuwe inwoningsruimte, zouden dan dus *niet* als „aanbod”, maar als „verminderde vraag” gelden. (Uiteraard is geen van deze definitiewijzen „onjuist”, *zolang althans de omschrijving van vraag en aanbod op zinnvolle wijze bij elkaar zijn aangepast*; mijn voorkeur voor de in de tekst gegeven omschrijvingen berust dan ook voornamelijk op doelmatigheidsoverwegingen).

leiden tot een verminderde vraag naar woonruimte, resp. een groter aanbod in de vorm van „doorstroming” van grotere naar kleinere woningen. Het is zonder meer duidelijk, dat dit effect op zichzelf aanmerkelijk zwakker zal zijn dan het gecombineerde resultaat van inkomens- en substitutie-effect, dat bij een niet-gecompenseerde huurverhoging zal optreden.

Zelfs echter dit gecombineerde inkomens- en substitutie-effect zal echter m.i. op de korte termijn vrijwel nihil zijn, zowel aan de aanbod als aan de vraagkant, en wel om de volgende redenen:

Aan de aanbodkant zitten wij, wat de *nieuwbouw* betreft, in Nederland voor de eerstkomende jaren met het totale bouwvolume, hoe dan ook, „tegen het plafond”: m.a.w. er kan, *ongeacht het huurpeil*, voorlopig in totaal niet meer gebouwd worden dan er gebouwd wordt. Hier kan een verruiming alleen komen door grotere technische en/of organisatorische efficiency bij het bouwen, of wel van een eventuele uitbreiding van de woningbouw ten koste van de utiliteitsbouw (in de particuliere en de overheidssector, dus fabrieken, kantoorgebouwen, scholen, ziekenhuizen etc.), *maar dit alles is niet van de huren afhankelijk*. Met name de keuze tussen woningbouw en utiliteitsbouw wordt onder de huidige omstandigheden in ieder geval zelfstandig op het hoogste overheidsniveau genomen, en met *andere* middelen dan die van het prijsmechanisme verwezenlijkt. Voor een zo groot kwantum bouwvolume in de woningsfeer, als binnen dit kader mogelijk en toelaatbaar wordt geacht, wordt (voor zover deze bouw niet in het kader van de Woningwet geschiedt) het particulier initiatief aangemoedigd — d.w.z. rendabel gemaakt — door op elkaar afgestemde huurvaststellingen en subsidies voor de *nieuwe* woningen. Men bedenke hierbij, dat, voor de bouwactiviteit op korte termijn, deze rentabiliteit van de *nieuwe* woningen het enige is waar het op aan komt; het al of niet „aangepast” zijn van de huren voor *oude* woningen is in dit opzicht hoogstens op de langere termijn van betekenis, en ook dit altijd nog alleen indirect, nl. voor zover het huurpeil voor deze oude woningen t.z.t. bij een vrijere markt ook dat van de nieuwe zal beïnvloeden. Zelfs al zou men op het ogenblik alle nieuwe huren parallel met de oude willen verhogen — hetgeen in het Regeringsvoorstel niet wordt beoogd¹⁰⁾ en trouwens ook in strijd zou komen met de wens om op billijkheids- en doelmatigheidsgronden de onderlinge spanning tussen oude en nieuwe huren zo spoedig mogelijk te verminderen —, dan zou dit op de korte termijn geen enkele invloed hebben op de bouwactiviteit, maar alleen op de omvang van de subsidiëring; immers het zou geen of weinig zin hebben deze verhoging netto aan de a.s. eigenaars (de bouwheren) ten goede te doen komen, aangezien dit vermoedelijk alleen het gevolg zou hebben het kostenpeil — tijdelijk of blijvend — nog verder op te drijven, zodat de baten hiervan per saldo grotendeels in de zakken van de uitvoerders — aannemers, arbeiders, leveranciers van materialen etc. — terecht zouden komen, zonder het bouwvolume noemenswaard te doen toenemen. (Voor zover deze kostenopdriving van blijvende aard zou zijn, zou dit bovendien het „aanpassings”probleem voor de toekomst nog verder verzwaren).

Wat het „doorstromings”argument betreft is het m.i. niet veel beter gesteld. Inderdaad is het zo, dat momenteel vrijwel geen doorstroming plaatsvindt. De vraag is echter, hoe groot — of hoe klein! — de feitelijke omvang

is van de doorstroming, die zou *kunnen* plaatsvinden, en — binnen deze totale omvang — welk deel hiervan gerealiseerd zal worden als reactie op een huurverhoging. De vraag is dus tweeledig; ten eerste: hoeveel mensen wonen er in feite „te ruim” — zelfs na gezinsverkleining door overlijden of door het uit huis gaan van volwassen geworden kinderen —, en in de tweede plaats (het belangrijkste): hoevelen hiervan zijn *op korte termijn* in beweging te brengen, zelfs door een 25 pCt. of nog forsere huurverhoging?

Wat de eerste vraag betreft, ontbreken — voor zover mijn informatiebronnen reiken — statistische gegevens. Schattingen zijn moeilijk. Maar zelfs als het aantal tamelijk groot zou zijn — psychologisch gezien is er stellig een gevaar voor overdrijving, omdat ieder wel althans van horen zeggen één of meer concrete gevallen kent, en deze, vooral gezien door de bril van reeds lang wachtende en nog steeds niet aan hun trek gekomen woningzoekenden, sterk tot de verbeelding spreken! — dan komt het toch nog vooral op de tweede vraag aan. Ook deze is helaas niet exact, maar slechts op grond van „common sense”-overwegingen bij benadering te beantwoorden. De vraag is dan: hoe sterk zal zelfs een 25 pCt. huurverhoging als „por in de rug” kunnen werken, *afgewogen tegen de driededige sterke weerstand*, bestaande in:

- 1) in de meeste gevallen een toch nog groot absoluut prijsverschil met de (kleinere) nieuwe woning, voor zover die al te krijgen is;
- 2) een dikwijls minder aantrekkelijke ligging (veelal ver van het stadscentrum, hetgeen vooral voor de ouderen, van wie hier in de eerste plaats sprake is, relatief zwaar zal kunnen wegen); en vooral
- 3) de financiële rem, gelegen in verhuis- en bijkomende kosten (stoffering etc.).

Wanneer men een representatief aantal van de zgn. notoire gevallen van „te groot” wonen aan deze drie criteria zou toetsen, meen ik — al kan ik dat uiteraard niet bewijzen — dat het resultaat hiervan buitengewoon zou tegenvallen. Blijft dus hoogstens over het nemen van inwoning, waarbij de weerstanden van niet-financiële aard in het algemeen ook niet bepaald gering zijn. Overigens staan hier, afgezien van een huurverhoging, vrij sterke positieve prikkels van financiële aard tegenover — onderverhuren is over het algemeen een tamelijk voordelige zaak! — zodat de meesten van hen, die bereid zijn financieel voordeel boven bezwaren van andere aard te stellen, dit vermoedelijk al lang zullen hebben gedaan. Ook dit betekent uiteraard weer een geringe elasticiteit van dit deel van het potentiële aanbod ten opzichte van een huurverhoging.

Bij dit alles dient dan vooral nog te worden bedacht, dat verreweg de grootste kracht van de „por in de rug” c.q. zou zitten in *niet-gecompenseerde* huurverhoging, dus in het eerder genoemde *inkomenseffect* (vermindering in absolute zin van de overige bestedingsmogelijkheden, wanneer men niet kleiner gaat wonen). Bij compensatie bestaat de prikkel alleen nog in het *substitutie-effect*, d.w.z. de vergrote mogelijkheden van méér andere besteding door opoffering van een stuk woongenot. Dit wordt m.i., gezien de zo juist genoemde weerstanden, volkomen problematisch.

Het dilemma is dus onoplosbaar: om het doorstromingseffect van enige reële betekenis te doen zijn, moet de huurverhoging zeer fors zijn: vermoedelijk heel wat

¹⁰⁾ Voorgesteld wordt nl. alleen een aanpassing van de *relatief laagste* nieuwe huren, die anders in absolute zin ten opzichte van de verhoogde oude huren zouden achterblijven.

meer dan 25 pCt.! Hoe sterker echter de huurverhoging, des te minder is het politiek — alleen al op billijkheidsgronden tegenover de grote meerderheid van hen, die niet kleiner *kunnen* gaan wonen — uitvoerbaar om geen compensatie te geven. Doet men dit laatste echter wèl, dan gaat het doorstromingseffect, voor zover aanwezig, voor het overgrote deel weer verloren. Laten wij ons hierover dus, althans op de korte termijn, vooral geen illusies maken.

Ik erken, dat dit op de duur anders zal kunnen worden. Met name zullen in een latere fase de weerstanden kleiner kunnen worden, nl. naarmate het absolute verschil tussen huren van oude en nieuwe woningen reeds kleiner geworden is, en er ook door het geleidelijk inlopen van de schaarste wat meer bewegingsruimte zal komen, zodat doorstroming niet meer in vrijwel alle gevallen het verhuizen naar nieuwere wijken zal meebrengen. (Overigens blijft ook dan de factor van de verhuizingskosten nog steeds gelden). Aan deze overwegingen zou dus misschien een argument kunnen worden ontleend om een tamelijk forse *laatste* stoot in petto te houden voor de fase, die t.z.t. onmiddellijk aan het herstel van de vrije markt vooraf zal gaan. Indien men al met een „shock-therapie” wil werken, laat men het dan bij voorkeur doen op een moment, dat van de „shock” het grootste heilzame effect te verwachten is!

Tot zover wat de *aanbodzijde* van het doorstromingsargument — het eventueel vrijkomen van overtollige woonruimte — betreft. Blijft nog de vraagzijde. Alweer: hoeveel huurders ¹¹⁾ gaan er in feite, bij eerste vestiging of bij verhuizing, uit prijsverwegingen kleiner wonen dan zij volgens de, nog steeds stringente, huisvestingsvoorschriften mogen? De enige belangrijke speling zit misschien bij de verhuizingen op ruilbasis, omdat daar de voorschriften veelal wat soepeler worden gehanteerd dan bij nieuwe vestiging; men kan aldus c.q. zijn „te grote” ruilobject gebruiken om opnieuw een woning te krijgen die groter is dan die, waarmee men desnoods zou toekunnen. Hier kan dus, in theorie, een hogere huurprijs corrigerend werken; maar alweer moet men zich afvragen: hoeveel gevallen betreft dit op het totaal? En indien dit aantal groot zou zijn, kan men dan dit euvel niet beter bestrijden met andere middelen ¹²⁾, m.a.w. door ook in deze gevallen de normen even stringent te hanteren als bij nieuwe vestiging? Ook hier geldt overigens, dat de prijselasticiteit vermoedelijk het grootst zal zijn gedurende de *laatste* periode van de schaarste, dus kort vóór het herstel van de vrije markt.

Mijn conclusie tot zover luidt dus, dat alle doelmatigheidsargumenten, berustende op de veronderstelde evenwichtsherstellende krachten van het marktmechanisme, op de korte termijn weinig of niets waard zijn. Hetgeen wil zeggen, dat een forse huurverhoging *thans* niet op

¹¹⁾ Bij koopwoningen kan het effect uiteraard sterker zijn, maar de kooprijzen — voor woningen die vrij van huur zijn — houden, zoals bekend, momenteel nauwelijks meer verband met het huurniveau; hier bestaat trouwens praktisch reeds een vrije markt. Hetgeen de bewoner van een eigen huis van de huurverhoging zal merken, is vooral, dat hij meer inkomstenbelasting zal moeten gaan betalen, en eventueel, dat hij mede in een afroming of blokkering zal worden betrokken. (Of dit bij het thans ter tafel liggende blokkeeringsvoorstel het geval zal zijn, moet overigens nog worden afgewacht).

¹²⁾ Ook voor de aanbodzijde van de doorstroming geldt overigens, dat men deze vermoedelijk effectiever zal kunnen bevorderen door andere middelen dan een huurverhoging: met name door te zorgen, dat er in het kader van de nieuwbouw een groter kwantum specifiek voor ouderen bestemde woningen beschikbaar komt (desnoods met een extra gunstige subsidieregeling, zodat ook het absolute huurverschil t.o.v. de oude woningen kleiner wordt).

(Advertentie)

dèze overwegingen zal kunnen steunen, maar — wil zij verantwoord zijn — ten volle door andere motieven zal moeten worden gedragen.

Het argument van het „scheefgetrokken” bestedingspatroon.

Bezien wij thans allereerst het argument, dat de *huurders* er, liever vandaag dan morgen, toe zullen moeten komen om weer een groter, d.w.z. „normaler” percentage van hun inkomen aan woninghuur te besteden.

Het argument heeft twee kanten, die echter in wezen elkaars spiegelbeeld zijn. De huurder betaalt „te weinig” voor hetgeen hij aan woongenot ontvangt, met name omdat hierin niet een vergoeding voor afschrijving op basis van vervangingswaarde — dus voor toekomstige vernieuwing — begrepen is. De tegenkant hiervan is: er wordt een te groot deel van het inkomen voor andere, al dan niet duurzame, consumptiegoederen besteed, hetgeen op de duur niet zo kan blijven.

Anders uitgedrukt: binnen afzienbare, ofschoon nog vrij lange tijd, komen ook alle thans nog „bevoorrechte” bewoners van oude woningen in de situatie, waarin de geleidelijk groeiende groep huurders van nieuwe woningen zich nu al bevindt. Aan die gedachte moet men tijds wennen, en dus hoe eer hoe liever.

De bedoeling, die hierbij voorzit, is dus kennelijk om een plotselinge schok *op het eind* te vermijden. Bij deze gedachte past echter slecht het toedienen van een soortgelijke schok aanstonds. Deze argumentatie wijst dus a prima vista duidelijk in de richting van *geleidelijkheid*.

In de tweede plaats — en dit is minstens even belangrijk — past bij dèze motivering principieel alleen een *niet-gecompenseerde* huurverhoging. Datgene, waaraan men moet wennen, is immers een op de duur *geringere* besteding voor andere behoeften dan de woning, en wel in beginsel niet alleen in procentuele, maar ook in absolute zin. Dit laatste is alleen dan anders, wanneer wij mogen blijven rekenen op een zich geleidelijk nog verder voortzettende reële welvaartsstijging, waardoor wij allen op de duur nog meer „ruimte” in ons uitgavenbudget zullen krijgen. *Zelfs bij deze optimistische verwachting past echter nog niet een compensatie ad hoc, maar alleen een opvangen van de huurverhoging uit de in dit geval te verwachten verdere „welvaartsloonronden”.* Anders zou

immers wederom het gehele extra-inkomen uit deze loonronden voor andere doeleinden worden besteed, en zou men dus ook dan nòg niet „wennen” aan de uiteindelijk noodzakelijke inkrimping daarvan, zodat de schok, die men in deze gedachtengang beoogt te vermijden, tòch weer ineens aan het eind zou komen. Zijn wij daarentegen minder optimistisch, d.w.z. verwachten wij *geen* verdere welvaartsstijging van voldoende omvang om de komende huurverhogingen op te vangen, dan mag in deze gedachtengang van compensatie eerst recht geen sprake zijn, want dan moeten de huurders immers juist geleidelijk wennen aan een in absolute zin *afnemende* bestedingsmogelijkheid voor andere doeleinden. De gedachte, dat men er in dit geval mee kan volstaan om de huurbetalingen in absolute bedragen en in procenten van het inkomen te verhogen *zonder* daartegenover de andere bestedingen te verlagen, is één van de vele voorbeelden van de steeds verleidelijke, maar altijd weer bedriegelijke, „Sinterklaas-economie”. Wanneer uit een niet-gestegen reëel nationaal inkomen de verhuurders op de duur meer moeten krijgen — hetzij voor vernieuwing van de woningen, hetzij voor eigen consumptieve behoefte — dan kan dit alleen, wanneer anderen netto minder reëel inkomen ontvangen ¹³⁾.

De conclusie op dit punt moet dus luiden, dat, *onverschillig* of men van een meer of minder optimistische of pessimistische veronderstelling omtrent een verdere, al dan niet geleidelijke, reële welvaartsstijging in de komende jaren uitgaat, bij het „gewinnings”argument alleen maar een *niet-gecompenseerde* huurverhoging past, die — mede om deze reden — bij voorkeur geleidelijk zal moeten zijn. Dit laatste *behalt* van algemeen er een plotselinge extra opwaartse sprong in de algemene welvaart zou plaatsvinden; in dit laatste geval ware namelijk een — ook dan uiteraard *niet* gecompenseerde — overeenkomstige extra-sprong in het huurpeil verantwoord, maar dan ook inderdaad „pijnloos” mogelijk.

Uiteraard kan men in deze gedachtengang terecht stellen, dat de eerste stappen tot zulk een geleidelijke niet-gecompenseerde huurverhoging gedurende de laatste twee à drie jaren reeds hadden moeten plaatsvinden, nl. direct te beginnen bij de eerste „welvaartsloonronde” van oktober 1954 ¹⁴⁾, en vervolgens opnieuw bij die van dit jaar. Inderdaad: maar dit is op zichzelf geen voldoende reden om het toenmaals verzuimde nu in één of twee grote sprongen te willen inhalen; hoogstens om *alle* volgende etappes iets groter te maken dan anders nodig zou zijn geweest. Achter een gemiste trein of bus aanhollen geldt in het algemeen als weinig verstandig; men kan zijn energie beter besteden om in de dienstregeling de beste eerstvolgende verbinding op te zoeken. En dat behoeft dan niet altijd het vliegtuig te zijn, waarmede men de gemiste verbinding aan het *eerste* tussenstation alsnog kan inhalen!

De tot dusver besproken argumenten — alle behorend tot de rubriek „doelmatigheidsargumenten”, gedeeltelijk aan de verhuurderskant (de nieuwbouw), maar overwegend aan de huurderskant — blijken derhalve tezamen nog steeds geen voldoende grond op te leveren voor een aanpassing van de oude bij de nieuwe huren *in een geforceerd*

tempo. Voldoende is, in het kader van deze argumenten, een *geleidelijke* aanpassing in (stel) tien jaar. Uitgaande van het in het eerste deel van dit artikel genoemde peil van ca. 300 pCt. van de vooroorlogse huren — d.i. ongeveer tweemaal het huidige niveau — dat aan het einde van deze periode bereikt zal moeten zijn ¹⁵⁾, betekent dit, dat volstaan zou kunnen worden *met tien jaaretappes van elk 7 à 7½ pCt.*, indien hierbij althans de tot dusver gevolgde methode zou worden gehandhaafd, dat iedere volgende verhoging wordt berekend over het laatstelijk geldende bedrag. In werkelijkheid is dit uiteraard een progressieve, nl. een logaritmische schaal, overeenkomend met die van de samengestelde interestrekening; m.a.w. de jaarlijkse verhogingen *in geld uitgedrukt* zijn hierbij in de laatste etappes het sterkst en zouden geleidelijk tot ca. 15 pCt. van de huidige huursommen stijgen. Zou men daarentegen van nu af het systeem van *in guldens gelijkblijvende* jaarlijkse verhogingen willen toepassen, dan zouden uiteraard bij een tienjarenplan de jaaretappes elk ca. 10 pCt. van het thans bereikte peil moeten bedragen.

Het argument van de spanning tussen oude en nieuwe huren.

De vraag is nu, of deze conclusies — tot zover op een kritische analyse van nog slechts een deel van de argumenten-pro-huurverhoging gebaseerd — c.q. nog belangrijke wijzigingen dienen te ondergaan op grond van de overige nog niet nader besproken argumenten, hetzij aan huurders- of aan verhuurderszijde.

Wat de huurderskant betreft, moet worden erkend, dat bij de hier voorgestane oplossing de bestaande spanningen tussen de oude en de nieuwe huren *niet* in snel tempo zullen verdwijnen, waardoor de onbillijkheden tussen de huurders onderling (argument II a uit mijn opsomming op blz. 947/8) niet zouden worden opgeheven, evenmin als het daarbij aansluitende doelmatigheidsargument II b 2, betrekking hebbende op het extreem „zuinig” bouwen thans, ten koste van het kwaliteitspeil in de toekomst (het argument van de zgn. „uitgeklede woningen”). Naar mijn mening zijn deze beide argumenten — aan de kant van de huurders de enige, die nog niet in het voorafgaande werden besproken — op zichzelf *niet* voldoende om het snelle tempo van de „aanpassing”, dat thans wordt voorgesteld, te rechtvaardigen; zeker niet indien dit zou moeten geschieden met compensatie, en dus met alle verdere gevolgen daarvan voor ons nationale kosten- en prijspeil en daarmee onze export- en deviezenpositie ¹⁶⁾. Mocht men echter menen, dat niettemin tot elke prijs op korte termijn iets tot het verminderen van de spanningen tussen oude en nieuwe huren moet worden gedaan, dan komt het mij voor, dat *tot dit doel* (dus losgemaakt van de overige, niet houdbaar gebleken, argumenten voor een snelle huurverhoging) eerder andere maatregelen in aanmerking komen, hetgeen dan zouden moeten zijn tegemoetkomingen aan de (in absolute zin kleinste) groep huurders van nieuwe woningen. Behalve

¹⁵⁾ Zoals in het eerste deel van dit artikel opgemerkt, is dit in zoverre een pessimistisch uitgangspunt, dat hierbij het huidige hoge niveau van de bestwikkostenindex aan blijvende factor wordt aangenomen; zie blz. 948, in het bijzonder noot ⁵⁾ aldaar.

¹⁶⁾ Met „prijspeil” bedoel ik hier overigens ook het binnenlandse prijspeil, aangezien het m.i. een volkomen onhoudbare illusie zou zijn om te menen, dat een extra-loonronde uit deze hoofde, die dus *niet* op meer „ruimte” door welvaartsstijging berust, door de werkgevers niet — hoogstens met enige vertraging — in de prijzen zal worden doorberekend. „Ook de „vergeten groepen” — zij het ditmaal met uitzondering van de huiseigenaren — zullen daarbij dus weer een veer moeten laten, boven en behalve de — voor hen veelal toch reeds niet gecompenseerde — huurverhoging zelf.

¹³⁾ In ander verband heb ik eens geschreven, dat men in de economie desnoods wel de figuur van Sinterklaas mag introduceren, mits men het maar doet op de wijze van de volwassenen en niet op die van de kinderen: d.w.z. dat men zich ook en vooral moet afvragen, wie de zak moet vullen! Dit is hier ook toepasselijk.

¹⁴⁾ Dit geldt overigens evenzeer voor de bij diezelfde gelegenheid gemiste kans om, zonder afzonderlijke compensatie, de nog resterende levensmiddelen subsidies geheel of grotendeels op te ruimen.

aan voortzetting — desnoods op versterkte schaal, hoe „afschrikwekkend” dit ook op het eerste gezicht moge schijnen! — van het bestaande subsidiesysteem, ware hierbij m.i. eventueel ook te denken aan de vorm van een *fiscale* tegemoetkoming: bijv. door de omstandigheid van het wonen in een dure nieuwe woning gedurende de periode, dat de aanpassing nog niet voltooid is, als een „bijzondere last” bij de heffing van de inkomsten- en loonbelasting te erkennen. Ik bedoel hiermede overigens bepaald niet te zeggen, dat ik voor een dergelijke oplossing bijzonder enthousiast ben; *voor zover* men echtigheidsgronden volstrekt ontoelaatbaar is om de bestaande spanningen tussen de huren onderling nog een aantal jaren te laten voortbestaan, acht ik een dergelijke tegemoetkoming aan de huurders van de nieuwe woningen het verhoudingsgewijs minst schadelijke van de middelen, waarmede dit doel te bereiken valt.

De argumenten aan verhuurderszijde.

Met het voorafgaande zijn alle in mijn aanvankelijke opsomming genoemde argumenten voor een huurverhoging aan de zijde van de *huurders* onder het oog gezien. Blijft derhalve nog slechts de vraag, of de argumenten aan *verhuurderszijde* — billijkheids- en doelmatigheidsargumenten, de laatstgenoemden echter met uitzondering van het reeds besproken prikkel-tot-nieuwbouw-argument — geheel of gedeeltelijk tot andere conclusies aanleiding geven.

Hier dan het voorafgaande deel van mijn betoog wordt dit een kwestie van cijfers. In mijn mondelinge voordracht heb ik hierop, bij gebrek aan tijd, nauwelijks kunnen ingaan. Ook in dit artikel ben ik, ditmaal door overwegingen van plaatsruimte, gedwongen op dit punt zeer sober te zijn. Voorbeelden van verschillende typen van berekening — verschillend vooral wat de post „afschrijving” betreft — vindt men o.a. in het in 1953 door de S.-E.R. uitgebrachte „Advies inzake het vraagstuk van de huren”. M.i. is het in ieder geval noodzakelijk, dat het Regeringsvoorstel — en eventuele alternatieve voorstellen, welke c.q. in discussie mochten komen — nader op grond van soortgelijke berekeningen worden gemotiveerd.

Drie groepen posten, welke op de einduitkomst invloed hebben, worden in het S.-E.R.-advies genoemd. In de eerste plaats de zgn. „out-of-pocket-expenses” van de verhuurder: belastingen, verzekering, administratie- en incassokosten, en vooral onderhoud; in de tweede plaats de afschrijvingen; en ten slotte het netto-inkomen van de eigenaar als belegger.

De stijging van de eerste groep uitgaven werd destijds door de S.-E.R. gecalculerd op 7 pCt. van de vooroorlogse huren wat de belastingen en overige lasten, en op 33 pCt. van deze laatste posten wat het onderhoud betreft; bij deze laatste post was rekening gehouden met de toenmalige bouwkostenindex van 377 pCt. als vermenigvuldigingsfactor. Deze index is sindsdien nog gestegen, waar echter tegenover staat — hiermede heeft het S.-E.R.-advies destijds geen rekening gehouden — dat *reëel* gezien de onderhoudslasten *minder* groot zijn geworden dan vóór de oorlog, omdat het aantal verhuizingen thans aanmerkelijk geringer is en het risico van leegstand praktisch niet meer bestaat, zodat de verhuurders weinig concessies behoeven te doen aan de wensen van nieuwe huurders; integendeel nemen de huurders zelf in vele gevallen (gedwongen) een meer of minder belangrijk deel van het vroeger ten laste van de verhuurders komende onderhoud voor hun rekening. Het reeds geciteerde artikel van Dr.

W. Drees Jr. vermeldt een Ministeriële uiting hieromtrent, waarbij de vermindering van lasten uit dezen hoofde op 30 pCt is geschat. Bovendien nog rekening houdende met het feit, dat de geringere leegstand *ook als zodanig* het verdwijnen van een vroegere „last” voor de verhuurders betekent¹⁷⁾, behoeft de netto-verhoging, die uit hoofde van dit complex van factoren benodigd is, m.i. ook thans per saldo niet hoger gesteld te worden dan op rond 35 pCt. van de vooroorlogse huren, hetgeen wellicht zelfs nog iets aan de hoge kant is.

De huren zelf zijn inmiddels tot gemiddeld 147 pCt. van het vooroorlogse peil gestegen, hetgeen dus bij het huidige huurpeil een marge van ca. 12 pCt. als netto-inkomensverbetering voor de verhuurders over laat. Volgens het S.-E.R.-rapport correspondeert dit met rond 1 pCt. rentestijging over de vooroorlogse kapitaalswaarde. Dit is dus juist voldoende om de verhuurders ongeveer dezelfde netto-inkomensverbetering te verschaffen als aan de gemiddelde obligatiehouder door de recente stijging van de rentestand is toegefallen (men bedenke bovendien, dat ook de obligatiehouders deze bate eerst zeer geleidelijk kunnen realiseren, tenzij zij alleen maar uiterst kortlopende papieren bezaten). De stelling, dat de huiseigenaars als groep gemiddeld nog zouden achterstaan *bij de obligatiehouders*, is hiermede dus weerlegd; hoogstens hebben zij in het laatste jaar, als gevolg van de rentestijging, een kleine voorsprong, die zij tevoren reeds hadden verkregen, weer verloren. Een 7½ pCt. à 10 pCt. huurverhoging over de huidige huren, als eerste etappe van een „tienjarenplan”, zou reeds meer dan voldoende zijn om hen deze voorsprong te doen herwinnen.

Intussen: wanneer men zich op het standpunt stelt, dat de verhuurders een aanmerkelijk beter lot verdienen dan de obligatiehouders — omdat zij immers „Sachwert”-beleggers bedoelden te zijn — is dit uiteraard niet voldoende. Het wordt dan echter zeer moeilijk een redelijke vergelijkingsmaatstaf te vinden. Wat het netto-inkomen betreft, zou men op billijkheidsgronden bijv. als norm kunnen stellen, dat dit gelijke tred dient te houden met hetzij het indexcijfer van de kosten van levensonderhoud — aldus de meerderheid van de S.-E.R. in 1953 — hetzij met de loonindex (dit laatste van wege een min of meer evenredig aandeel in de welvaartsstijging). Aldus zou men op grond van de huidige gegevens — uitgaande van de berekeningen in het S.-E.R.-advies, waarbij het vooroorlogse netto-inkomensbestanddeel op 45 pCt. van de toenmalige huren werd gesteld — kunnen komen tot de wens, dat voor dit onderdeel een stijging met 80 à 90 pCt. van de vooroorlogse bedragen dient plaats te vinden¹⁸⁾. Tezamen met de eerder genoemde 35 pCt. wegens onderhoud en andere lasten zou dit dan een huurpeil van 215 à 225 pCt. van het vooroorlogse, of wel rond 150 pCt. van het huidige, kunnen voorstaan (waarbij dan met de afschrijvingen — verreweg het moeilijkste punt in alle berekeningen van deze aard! — nog geen rekening is gehouden).

Hier hebben wij dus eindelijk een redenering, die een forse huurverhoging op korte termijn zou *kunnen* rechtvaardigen. Als men de 25 pCt. van het huidige Regeringsvoorstel en de c.q. daarbij in het voornemen liggende compensatie aldus zou willen motiveren, dan zou dit althans een logische gedachtengang zijn. Maar deze moet dan ook *uitsluitend* door dit verhuurdersbelang gedragen

¹⁷⁾ Dit is geen dubbelrekening; door de geringere leegstand wordt nl. zowel minder bruto-huur gedeerd als minder onderhoudswerkzaamheden vereist.

¹⁸⁾ Onnodig schijnt mij, om — hetgeen de S.-E.R. indertijd (met andere cijfers) deed — dan bovendien *ook* nog eens met een hogere rentevoet te rekenen.

worden, en niet worden vermengd met andersoortige argumentaties, die òf geheel niet ter zake dienende zijn, òf — voor zover zij steek houden — nooit tot een verhoging met compensatie kunnen leiden. En anderzijds past in de hier bedoelde gedachtengang tot zover stellig geen „afroming” ten laste van de verhuurders.

Persoonlijk blijf ik echter van mening, dat ook deze redenering geen snelle verhoging met compensatie — en alle daaraan verbonden reeds genoemde verdere gevolgen — rechtvaardigt, zolang een meer geleidelijke verhoging in bijv. tien etappes zonder compensatie binnen het bereik der mogelijkheden ligt. Temeer omdat de hierboven weergegeven berekening niet voor alle verhuurders geldt. Zij is nl. bepaaldelijk te gunstig voor al diegenen; die hun bezit met hypothecair krediet hebben gefinancierd en dus over het daarmee corresponderende deel van hun investering niet méér dan de renteverhoging over het oorspronkelijke guldensbedrag behoeven te ontvangen om reëel gesproken in een gelijke positie te blijven; een verhoging als zojuist berekend over de gehele huursom zou voor hen dus in feite een verrijking betekenen ten koste van de hypothecaire kredietgevers, die op zijn hoogst van de rentestijging profiteren. Iets soortgelijks geldt voor de eigenaars van alle woningen, die na de oorlog, onder de werking van de huurstop, verkocht zijn (mits „met de huurders er in”); hier zal nl. de lagere huuropbrengst in het algemeen in de koopsommen verdisconteerd zijn, zodat de nieuwe eigenaars wel een behoorlijk rendement over hun belegging maken, terwijl de oude eigenaars, die tegen deze „gedrukte” koopsommen verkocht hebben, door een „verhoging” nu niet meer geholpen kunnen worden. Al deze overwegingen doen m.i. ernstig afbreuk aan de op het eerste gezicht misschien wel aantrekkelijk schijnende billijkheidsoverwegingen, die aan de gedachte van een „Aufwertung” van het netto-inkomen van de huidige verhuurders in overeenstemming met de levenskosten- of loonindex ten grondslag liggen.

Wel echter ligt m.i. in deze gedachtengang een voldoende reden om, indien men de oplossing van een geleidelijke huurverhoging zou kiezen, niet aanstonds al te beginnen met een afroming ten laste van de verhuurders — niet in de tijdelijke vorm van een blokkering en a fortiori niet in de blijvende vorm van een belasting — maar hieraan hoogstens te gaan denken, wanneer (afgezien van verdere veranderingen in de levenskostenindex) een huurpeil van ruim 200 pCt. van het vooroorlogse, dus ca. 1.135 pCt. van het huidige nominale peil overschreden zou worden, hetgeen bij een „tienjarenplan” wil zeggen: niet eerder dan na de derde of vierde jaaretappe.

Het afschrijvingsvraagstuk en de eventuele bestemmingsbinding.

Pas hetgeen daarna komt zou derhalve op de een of andere manier bestemd kunnen en moeten worden voor afschrijving tot hogere nominale bedragen dan die, welke voor dit doel reeds in de vooroorlogse huren begrepen waren. Immers eerst wanneer de verhuurder inderdaad méér ontvangt, is het redelijk van hem persoonlijk te verlangen; dat hij ook dienovereenkomstig bijdraagt tot de verhoogde nominale besparingen, welke op de duur voor de vervanging van onze huidige woningvoorraad worden vereist. Ik laat daarbij nog buiten beschouwing, dat het in het verleden ook niet altijd de eigenaars zelf waren, die bij het „versleten” zijn van de woning de gelden voor vervangingsbouw beschikbaar hadden of stelden; hoogstens werkten de periodieke aflossingen op hypotheek enigszins in deze richting. Maar desondanks werd er gebouwd ter vervanging, waarvoor de middelen dan door

de normale „spaaarderssubstitutie” ter beschikking kwamen. Op zichzelf is er geen reden, waarom dit in de toekomst niet evenzeer zou kunnen. En dit is dan ook de reden, waarom ik, wanneer het tot een „afroming” moet komen, aan een onpersoonlijke bestemmingsbinding via een stelsel van renteloze, doch verhandelbare bouwcertificaten — zoals dit indertijd in een rapport van het N.E.I. is aanbevolen en onlangs door de Commissie uit de Nederlandsche Maatschappij voor Nijverheid en Handel is overgenomen — de voorkeur geef boven de blokkering met persoonlijke herbestedingsplicht, zoals deze in het huidige regeringsvoorstel is vervat. De verdiensten van eerstgenoemd systeem — ontstaan uit een gedachte van de Amsterdamse bouwer Van Saane — zijn onlangs in een kort artikel van de hand van de heer H. C. Bos („E.-S.B.” van 4 juli jl., blz. 619) nog eens duidelijk belicht, waarbij de nadruk vooral op de zeer grote soepelheid van dit systeem is komen te vallen.

Juist deze soepelheid in de blokkeringsmethode maakt het mogelijk — en in mijn mondelinge voordracht heb ik dit dan ook bepleit — om het „tienjarenplan” als hierboven geschetst, wat de huurstijging zelf betreft, zo bindend vast te leggen als dit in onze rechtsorde mogelijk is; nl. door middel van een wet, waarbij dus een latere Regering hierop slechts door een nieuwe wetgevende daad terug zou kunnen komen. Wel te verstaan: deze wet zou het minimum van de tien jaarlijkse etappes der huurverhoging moeten vastleggen; een „uitloop” naar boven zou echter eventueel mogelijk moeten blijven voor het geval, dat hetzij de bouwkostenindex, hetzij die van de kosten van levensonderhoud, onverhoopt nog verder zou stijgen, en verder ook voor het geval, dat de komende welvaartsstijgingen, tot uiting komende in de reële lonen, eventueel een bepaald (vooraf bij de wet vast te stellen) minimum te boven zouden gaan, omdat dan een snellere huurverhoging inderdaad pijnloos mogelijk zou zijn. Gelijktijdig zou echter het al of niet blokkeren van het geheel of een deel der verhogingen, alsmede de eventuele modaliteiten daarvan, flexibel kunnen worden gelaten, mede teneinde e.e.a. zo nodig ook aan conjunctuurpolitieke doeleinden dienstbaar te kunnen maken¹⁹⁾.

Ik eindig — zoals ook bij mijn mondelinge voordracht — door met instemming de slotwoorden van het bovengenoemde artikel aan te halen, nl. dat van de hier bepleite soepele blokkeringsmethode wel veel, maar niet de kwadratuur van de cirkel kan worden verwacht; ook niet in het kader van (toen) een kabinetsformatie en (nu) een Regeringsprogramma! Moge echter de oplossing, die uiteindelijk zal worden aanvaard, zo min mogelijk gebaseerd blijken te zijn op niet of onvoldoende door-dachte leuzen, en zo veel mogelijk op een rationeel tegen elkaar afwegen van de motieven van verschillende aard; welke bij het vraagstuk van de huurverhoging als zodanig en van de daarmee samenhangende verdere beleidsmaatregelen in het geding zijn.

Amsterdam.

J. G. KOOPMANS.

¹⁹⁾ Van dit conjuncturele aspect heb ik verder in dit artikel in het geheel geen gewag gemaakt; het is echter ongetwijfeld van veel belang, ook in verband met de gedachte aan een soort „fondsvorming” uit de afschrijvingsgelden en de vraag van de bestemming, welke aan die middelen kan, resp. moet worden gegeven, zolang zij de facto nog niet voor onderhoud of vervanging kunnen worden gebruikt. In verband met deze en nog andere aspecten van het vraagstuk — gedeeltelijk ook van niet-conjuncturele aard — heeft mijn medewerkster aan de Amsterdamse Universiteit, mevrouw M. 't Hooft-Welvaars, mij, na het uitspreken van mijn voordracht, een aantal gezichtspunten ter overweging voorgesteld, die in het bovenstaande nog niet ter sprake zijn gekomen, maar die m.i. alleszins waard zijn om afzonderlijk onder het oog te worden gezien. Naar ik hoop, zullen deze gezichtspunten door haar binnenkort in een afzonderlijk artikel in dit weekblad nader worden uitgewerkt.

Het S.-E.R.-advies inzake de „vergeten groepen”

Na de bespreking van het eerste gedeelte van het S.-E.R.-advies¹⁾ willen wij thans onze aandacht wijden aan het vraagstuk van de schadeloosstelling resp. dekking tegen eventuele toekomstige geldontwaardiging, behandeld in hoofdstuk V en bijlage VIII van het advies. De methode zal echter een andere zijn dan die van ons eerste artikel. Wij zullen na een betrekkelijk summier gehouden overzicht van de inhoud van het advies een gedachtengang volgen welke, zo men wil, gezien kan worden als een *aanvulling* op het advies. Een aanvulling die naar onze mening het advies dringend behoeft. (Althans qua probleemstelling, daar de inhoud van het volgende uiteraard voor 'schrijvers rekening is). Wij zullen dus op de suggesties van de Raad niet nader ingaan, en de lezer verwachtte dan ook niet dat hier een bijdrage zal worden gegeven tot de discussies waartoe de Raad uitnodigt, ten minste niet in de zin waarin het door de Raad is bedoeld.

De Raad stelt zich dus in dit gedeelte van het advies de vraag, in hoeverre beleggers schadeloos gesteld zouden kunnen worden tegen eventuele toekomstige geldontwaardiging, waarbij, naar nader in het betreffende hoofdstuk blijkt, onder beleggers wordt verstaan: bezitters van schuldvorderingen (obligaties, onderhandse leningen u.g., polissen e.d.). Voor de oplossing van dit probleem wordt gedacht aan een systeem van indexbeleggingen, waarbij rente en aflossingen aan een of ander indexcijfer (bijv. dat van lonen of prijzen) zouden zijn gekoppeld. Impliciet wordt er hierbij van uitgegaan dat de Staat deze indexobligaties resp. -garanties ter beschikking zal moeten stellen, hoewel in noot 2 op blz. 54 eventuele particuliere debiteuren toch nog wel even ter sprake komen.

Gezien de bezwaren, die tegen het *onbeperkt* ter beschikking stellen van dit soort obligaties c.s. bestaan — van welke bezwaren er in het advies een aantal worden opgesomd, terwijl tevens in bijlage VII naar literatuur t.a.v. deze materie wordt verwezen — heeft de Raad zich vervolgens de vraag gesteld, of deze indexgedachte dan niet op beperkter schaal te realiseren is, en wel speciaal met het oog op de ouderdomsvoorziening. Hierbij komt men met de suggestie van een „gelaagde” ouderdomsvoorziening, waarvan in bijlage VIII een voorlopige schets wordt gegeven. In het kort ziet deze er als volgt uit.

De eerste laag wordt gevormd door de (inmiddels tot stand gekomen) wettelijke ouderdomsvoorziening. Bij de tweede laag gaat het om de pensioenvoorzieningen bij de verplichte bedrijfspensioenfondsen, ondernemingspensioenregelingen e.d., waarbij de premies en uit te keren bedragen aan een index gekoppeld zouden moeten worden. Voor de belegging door de fondsen zal de Staat hier ook weer index-obligaties c.s. moeten uitgeven, thans echter op beperkte schaal, daar ook deze pensioenaanspraken aan een bepaald maximum gebonden dienen te worden. Ten slotte wordt de derde laag, die zonder overheidshulp tot stand zal moeten komen, ter nadere bestudering bij het levensverzekeringswezen aanbevolen — een enigszins eigenaardige formulering, daar immers bekend is dat men zich in deze kringen reeds geruime tijd intensief met dit vraagstuk bezighoudt²⁾. Men denkt hier dus aan de aandelen- of unitpolissen; t.a.v. dit punt wordt echter goeddeels slechts naar literatuur verwezen, in het bijzonder de discussies naar aanleiding van het zgn.

„plan-Koopmans” („E.-S.B.”, jaargang 1950 en 1951). Tot dusver kan nu worden vastgesteld:

1. behalve een globale aanduiding van diverse mogelijkheden wordt voornamelijk slechts gewezen op de noodzaak van nadere studies t.a.v. een aantal punten, waarbij de hoop wordt uitgesproken dat e.e.a. töt een algemene discussie aanleiding zal geven;
2. men beperkt zich tot het vraagstuk van schadeloosstelling en dekking voor bezitters van schuldvorderingen, terwijl de oplossing wordt gezocht in het creëren van een nieuwe soort, nl. een (min of meer) *waarde-vaste* schuldvordering.

Wat het eerste punt betreft, blijkt dus dat de Raad, en naar onze mening terecht, zich niet geroepen heeft gevoeld, deze „nadere studies” zélf reeds ter hand te nemen. Eerst wanneer, in een later stadium, de behoefte aan een dergelijk systeem meer algemeen zou blijken, zal immers — eventueel — een beroep op de Raad kunnen worden gedaan om t.a.v. bepaalde concrete vragen een advies uit te brengen. Een gevolg van deze methode is inmiddels wel dat het advies ons nog geen stap nader heeft gebracht tot enigerlei praktische toepassing van het in de literatuur toch reeds lang bekende systeem van indexobligaties. Dit wordt nog in de hand gewerkt door het feit dat het advies hier niet van een zekere vaagheid is vrij te pleiten. Wanneer de Raad nl. (op blz. 27) een aantal bezwaren opsomt tegen het op onbeperkte schaal ter beschikking stellen van indexobligaties, wordt in het midden gelaten of dit zijn eigen bezwaren zijn, dan wel de bezwaren uit „vele — vooral financiële — kringen”, waarvan op blz. 26 sprake is. Hoe dit zij, de Raad schijnt de tegenargumenten zó steekhoudend te achten, dat hij met een alternatief komt, nl. de toepassing op beperkte schaal. Blijkens de uitlating, dat een nadere studie van dit laatste systeem „ernstige aanbeveling” verdient, is de Raad hier dus in principe wél een voorstander van.

T.a.v. het tweede hier genoemde punt lijkt het wél plausibel, dat de Raad zich beperkt tot het vraagstuk van schadeloosstelling voor houders van schuldvorderingen. Immers, in het voorgaande gedeelte van het advies is gebleken dat het juist deze groep is, die het slachtoffer is geworden van de geldontwaardiging (althans: men heeft zich ook daar voornamelijk tot deze categorie beperkt). Het zo nadrukkelijk op deze wijze stellen van het vraagstuk bergt echter ernstige gevaren in zich en naar onze mening is het advies daaraan dan ook niet ontkomen. Ons grootste bezwaar is dat de Raad heeft nagelaten, op duidelijke wijze te stellen waarom het hier *principeel* gaat, nl. om de *waardevastheid van aanspraken op toekomstig nationaal inkomen en vermogen*. Had de Raad dit wel gedaan, dan zou hij zich gerealiseerd hebben, dat deze aanspraken in *drieërlei* soort vermogenstitels belichaamd kunnen zijn, t.w.: de schuldvordering, de deelneming en de eigendom. Wanneer nu gebleken is dat de schuldvordering niet of niet voldoende waardevast is, moet het o.i. als een ernstige tekortkoming worden aangemerkt, wanneer men zich gaat beperken tot het zoeken naar een nieuw soort, nl. een waarde-vaste schuldvordering (die niet bestaat, doch misschien wel gecreëerd zou kunnen worden!). Het wil ons voorkomen dat het dan toch primair noodzakelijk is zich af te vragen hoe het dan met de waardevastheid van de andere — wél bestaande — vermogenstitels is gesteld. Dit klemt te meer daar de Raad,

¹⁾ In „E.-S.B.” van 15 augustus 1956.

²⁾ Hetgeen inmiddels gebleken is door de oprichting van de N.V. „De Waerdije” te Rotterdam.

bij het ter sprake brengen (bij de derde laag) van aandelenpolissen, hier blijkbaar een zekere mate van waardevastheid veronderstelt, die dan toch gebaseerd moet zijn op de aandelen of units waarin door de verzekeringmaatschappijen belegd zou moeten worden. Het advies beschouwt dus het aandeel uitsluitend als een studieobject voor de verzekeringmaatschappijen! Waar dit aandeel echter ook buiten de polisvorm eigendom van de kleine spaarder kan zijn, menen wij dat ten onrechte op de achtergrond is geraakt de vraag naar de mogelijkheid, óók voor de kleine spaarder, om door middel van directe belegging in aandelen, en met name in die met geringe nominale waarde, geheel of gedeeltelijk in zijn oudedagsverzorging te voorzien ³⁾.

In hoeverre nu deze mogelijkheid van meer dan theoretische betekenis is, wordt n.o.m. bepaald door het antwoord op de beide volgende vragen:

- A. wat kunnen wij zeggen van de waardevastheid van het aandeel en van de geschiktheid van deze claim voor de kleine spaarder?;
- B. moeten wij niet anders dan tot nu toe gaan denken over de mogelijkheden, de kleine coupure een veel ruimere spreiding te geven dan in het verleden het geval is geweest?

Hieronder zullen wij trachten, op deze beide vragen een antwoord te geven.

A. Waardevastheid van het aandeel en de geschiktheid hiervan als beleggingsobject voor de kleine spaarder.

Reeds eerder werd er in dit blad op gewezen, dat een volstreekte waardevastheid van welk beleggingsobject dan ook onbereikbaar is ⁴⁾. Vooral in de na-oorlogse jaren is o.a. ook wel komen vast te staan dat aandelenbelegging tegen het geldwaarderisico ten hoogste een zekere, doch beslist geen volledige bescherming biedt. Prof. Ch. Glasz gaf in zijn bekende „E.-S.B.”-artikel van 6 december 1950 („De tegenwoordige positie van het aandeel in Nederland”) zelfs als zijn mening te kennen, dat van de tegenstelling aandeelhoudersrisico - inflatierisico tot op dat tijdstip maar weinig te zien was geweest. M.a.w.: vast staat dus wel dat het normale aandeelhoudersrisico nog was uitgebreid met een zekere portie inflatierisico. In zijn artikel wees Prof. Glasz tevens op het gevaar van te snelle conclusies, wanneer men te zeer let op de gunstige resultaten van een individuele aandeelhouder; pas een macro-economisch onderzoek zou ons hiéover beter kunnen informeren.

Inmiddels is enig cijfermateriaal ter beschikking gekomen, waarbij gebleken is dat de resultaten met betrekking tot belegging in aandelen in ons land in de laatste decennia zeker niet ongunstig zijn geweest ⁵⁾. Dit betekent in feite, om het nu eens populair te zeggen, dat het bedrijfsleven — althans het in de vorm van N.V.'s georganiseerde deel daarvan — ondanks alle ups en downs, door de bank genomen nog niet zo slecht heeft geboerd en de aandeelhouders op bevredigende wijze daarvan heeft laten profiteren. D.w.z. dwars door crisis en oorlog heen,

³⁾ Wij zien in het vervolg opzettelijk af van de eigendomstitel, waarvoor het zojuist genoemde natuurlijk ook geldt; wij achten ons echter niet bevoegd hierover een voldoende gefundeerde mening te geven. Hiervoor moge bovendien verwezen worden naar wat Bezitsvormingsrapporten e.d. er reeds over hebben gezegd.

⁴⁾ Vgl. Prof. Mr. J. G. Koopmans: „Levensverzekering bij veranderlijke koopkracht van de geldeenheden” in „E.-S.B.” van 20 juni 1951.

⁵⁾ Ook in de laatste jaren is de positie van het aandeel aanzienlijk „opgeflurd”. Men zie het eerder genoemde artikel van Prof. Glasz in de Herstelbankbundel.

ondanks hoge vennootschapsbelasting; dividendstop, dividèndbelasting, eigen vermogensvorming door de N.V.'s, enz. enz. Het gaat naar onze mening niet aan, dit toch wel veelzeggende feit geheel te negeren en uitsluitend stil te blijven staan bij het argument, dat dit alles ons voor de toekomst nog niets garandeert. Wanneer men een *garantie* verlangt voor de toekomst, wil men dus geen risico, of althans men mijdt het. Dan belegt men in wat nog genoemd wordt de risicomijdende sector. De resultaten hiervan echter waren juist aanleiding tot het onderhavige advies!

De traditionele tegenstelling risicodragend - risicomijdend is naar onze mening thans in een nieuw daglicht gekomen; een herwaardering van de risico's is nodig gebleken. Het wil ons voorkomen dat, op grond van de resultaten uit het verleden met aandeelbelegging opgedaan, een zeker optimisme voor de toekomst alleszins verantwoord lijkt. Een optimisme dat, zoals wij reeds opmerkten, impliciet aanwezig schijnt te zijn bij de S.-E.R., wanneer hij spreekt over de aandelenpolissen. Hetzelfde geldt trouwens voor het rapport, uitgebracht door de K.A.B.-commissie betreffende de bezitsvorming ⁶⁾.

Hoe de positie van de aandeelhouders zich hierbij zal ontwikkelen zal, zoals Prof. Glasz in zijn aangehaald artikel in „E.-S.B.” van 6 december 1950 reeds stipuleerde, mede worden bepaald door politieke machtsverhoudingen. De feitelijke ontwikkeling sinds 1952 geeft echter ook t.a.v. deze overweging zeker geen reden tot pessimisme. Bovendien mogen wij te mogen veronderstellen, dat bij een toenemende spreiding van het aandelenbezit er uit dezen hoofde des te minder reden zal zijn een ontwikkeling ten detrimente van de aandeelhouders te verwachten; iets waar men in de Verenigde Staten bijv. meer oog voor schijnt te hebben dan in ons land, getuige de veel grotere spreiding van het effectenbezit aldaar en de pogingen om daarin nog verbetering te brengen ⁷⁾.

Men zou hiertegen kunnen aanvoeren, dat dit alles de individuele kleine spaarder nog niets garandeert, omdat hij nu eenmaal in een positie is waarin hij weinig risico kan en mag nemen. Het noodzakelijke vakkundige beheer, waarin begrepen het zorgdragen voor voldoende risicospreiding, kan men van hem niet verwachten en niet eisen, en dit verklaart dan ook bijv. de reserve t.a.v. aandelenbelegging van de Commissie Bezitsspreiding in haar tweede Interim-rapport ⁸⁾.

De argumenten, die men overigens tegen het aandeelhouder worden van de kleinere man verneemt, zijn veelsoortig. Hij zou de nodige voorlichting moeten ontberen, zulks blijkbaar in een land dat voorzien is van een dicht net van bankkantoren. Hij zou te veel risico's moeten lopen omdat hij zijn bezit niet kan spreiden en dit terwijl het instituut van de beleggingsmaatschappij die kleine coupures beschikbaar stelt zich toch stellig verder kan ontplooiën. De ontspaaringsmogelijkheden via verkoop worden breed uitgemeten, alsof liquiditeit van beleggingsbezit alleen maar een nadeel ware en alsof winstdelingsregelingen niet met een zekere spaardwang te combineren zouden zijn.

Wij kunnen het niet anders zien dan dat het veelal heersende scepticisme t.a.v. zelfstandige aandelenbelegging door de kleine spaarder niet voldoende reële grondslag heeft. Dit geldt m.n. voor dié opvattingen, die een

⁶⁾ „De aanspraak der arbeiders op een aandeel in de investeringen”, 1952.

⁷⁾ Zie „Amerikaanse Beursindrukken” in „De Financiële Koe-rier” van 10 augustus jl.

⁸⁾ „Bevordering van bezitsvorming door sparen”.

zekere waardevastheid van het aandeel wel veronderstellen, doch deze voor het individu blijkbaar onbereikbaar achten, of om andere redenen deze beleggingsvorm ongeschikt achten voor de kleine spaarder. Het is zelfs mogelijk dat bij dit scepticisme een zekere aversie tegen het begrip *zelfstandigheid* een rol speelt. In een tijdperk van overwegend collectieve voorzieningen lijkt het zich voorstander betonen van zelfstandige handelingen op dit terrein immers in te gaan tegen het tijdsbeeld. Waar in steeds breder kring de mening begint post te vatten dat in ons land, de bestaande economische situatie in aanmerking genomen, een alleszins verantwoord peil van sociale voorzieningen is bereikt, wil het ons voorkomen dat een systeem van eigen initiatief en verantwoordelijkheid — náást wat er collectief gedaan is en nog zal worden — tot een juist evenwicht kan bijdragen.

De vraag in hoeverre nu bovenstaande gedachten voor realisering vatbaar zijn, met name in verband met de beschikbaarheid en de spreiding van de onmisbare kleine coupures, zal thans aan de orde komen.

B. Moeten wij niet anders dan tot nu toe gaan denken over de mogelijkheden de kleine coupure een veel ruimere spreiding te geven dan in het verleden het geval is geweest?

In dit stadium van ons betoog zou men misschien de vraag kunnen stellen of het bovenstaande geen storm is in een glas water: immers, er zijn kleine coupures en de spaarder is vrij ze te kopen; doet hij dit niet en geeft hij dus dat verder zijn zaak.

Zo eenvoudig ligt de kwestie echter niet. Vooral reeds omdat vermogenstitelkeuze en/of spaarwijze veelal een zaak van traditie is, en men slechts zeer geleidelijk een verandering in de bestaande opvattingen zal mogen verwachten. Hiermede wordt dus niet ontkend dat zowel aan de aanbod- als aan de vraagzijde de belangstelling voor kleine coupures nooit bijster groot is geweest. De vraag naar de *mogelijkheid* van een ruimere spreiding willen wij aanpakken door te trachten de oorzaken op te sporen van de geringe belangstelling in het verleden en door ons af te vragen in hoeverre in deze — belemmerende — factoren verandering is te verwachten resp. kan worden bevorderd.

Wat de aanbodzijde betreft (aanbod van stukken) zouden wij vooral willen noemen het bezwaar van ondernemerszijde, effectenhandel e.d. tegen de relatief hogere kosten aan emissie en verhandeling van kleine stukken verbonden ⁹⁾. Het kosten- en moeitestandpunt dus. In één adem moet hierbij genoemd worden het feit dat de Nederlandse ondernemers zich deze houding konden veroorloven omdat zij hun kapitaal toch wel hebben weten te vinden ¹⁰⁾.

De vraag is dus of in deze houding een verandering vraag naar deze stukken bestaat; wij zien nu dus naar het kosten- en moeitestandpunt). Het wil ons voorkomen dat hier van essentiële betekenis is de verwachting die men heeft t.a.v. de toekomstige ruimte op de kapitaalmarkt, m.n. dus het aanbod van risicodragend kapitaal. Moeilijkheden in de kapitaalvoorziening zullen ongetwijfeld voor ondernemers reden zijn om naar andere bronnen uit te

zien, ook wanneer die wel eens wat duurder zullen zijn. Wij raken hier dus het netelige vraagstuk van de schaarste aan risicodragend kapitaal, waarover nogal wat tegenstrijdige meningen in omloop zijn. Instellingen en feiten als Industrieel Garantiefonds, Herstelbank, Ned. Participatie Maatschappij, de stroom van emissies van in aandelen converteerbare obligaties en de onderhandse leningen door grote industriële ondernemingen, en de toch ook nuttig gebleken stimulans voortvloeiend uit de Amerikaanse aankopen zijn echter toch wel symptomen die naar ons gevoel moeilijk misverstaan kunnen worden. Het is voldoende bekend dat het niet zozeer de totale omvang van de na-oorlogse besparingen is geweest dan wel de richting die ze genomen hebben die de meeste zorg heeft gebaard. Vandaar juist een aantal vrij gekunstelde constructie als het Industrieel Garantiefonds. Hiermee hangt samen het lang-niet denkbeeldige gevaar dat kapitaalbehoeften worden gedekt in een vorm die meer door het momentele aanbod dan door eisen van een „sound financing-policy” wordt bepaald. Dit gevaar zal in de toekomst nog groter worden wanneer het stimuleren en volgen van de technologische ontwikkeling en de noodzaak tot voldoende diepte-investeringen ter handhaving en verbetering van het reële welvaartspeil kapitalen zal eisen van een zodanige omvang dat het een absolute vereiste zal zijn *alle* bestaande bronnen aan te boren.

Het wil ons op grond van het bovenstaande voorkomen dat in de komende jaren het kosten- en moeitestandpunt niet een minder belangrijke rol zal spelen dan het tot nu toe gedaan heeft. Een ontwikkeling die n.o.m. slechts toe te juichen zou zijn. Verschillende symptomen wijzen trouwens reeds in deze richting, zoals o.a. de verhoogde activiteit van de Vereeniging voor den Effectenhandel, waar naar verluidt ook het noteringsvraagstuk weer aan de orde is. Ten slotte willen wij hierbij nog noemen het public relationseffect dat naar ons gevoel uitgaat van uitgifte van kleine coupures (mits gepaard gaande met behoorlijke voorlichting!); misschien zou dit het „offer” aan ondernemerszijde te brengen enigszins kunnen verzachten.

Voor de — eventuele — aanbieders van kleine coupures is natuurlijk van zeer grote betekenis de verwachting die men koestert t.a.v. de vraag, m.a.w.: wat zal men kunnen plaatsen? Ook hier staat wel vast dat de belangstelling in het verleden gering is geweest. Ongetwijfeld heeft hier een zekere renteniersmentaliteit een grote rol gespeeld, een zekere risico-angst dus, die beleggers deed grijpen naar objecten die, meende men, geen of weinig risico inhielden. In de eerste plaats moet er op gewezen worden dat men de risico's van de traditionele spaarwijze deerlijk onderschat blijkt te hebben, en het is juist op grond hiervan dat men thans naar nieuwe wegen zoekt.

Maar het is niet alleen deze renteniersmentaliteit die de geringe belangstelling in het verleden verklaart. De terughoudendheid tegenover aandelenbelegging spruit voort uit andere principiële afkeer, doch eenvoudig uit een volslagen gebrek aan kennis van wat er op dit gebied eigenlijk omgaat, iets deftiger gezegd: van de kapitaalmarkt en haar mogelijkheden, benevens uit een overigens door die onbekendheid ook weer aangewakkerd gevoel van wantrouwen tegen wat zich in deze sfeer afspeelt. De op zichzelf lofwaardige pogingen van de Vereeniging voor den Effectenhandel om d.m.v. rondleidingen, brochures e.d. daarin verbetering te brengen zijn niet voldoende wanneer zij niet gepaard gaan met steun van anderen. Immers, op deze wijze wordt dikwijls slechts

⁹⁾ Vgl. hiervoor ook „Noteringsvraagstukken op de Amsterdamse Effectenbeurs”, door Drs. J. C. Brezet in „E.-S.B.” van 23 mei 1956 en „Popularisering van het effectenbezit”, door Mr. Ir. A. W. Quint in „E.-S.B.” van 26 september 1956.

¹⁰⁾ Deze opvatting vindt men o.a. bij Prof. Dr. N. J. Polak in „Kapitaalbronnen voor de Nederlandse industrie” („E.-S.B.” van 11 juni 1947, opgenomen in „Verspreide Geschriften”, deel II, blz. 89 e.v.

een publiek bereikt dat toch al op de een of andere wijze is geïnteresseerd. Daarbij komt dat het bestaande wantrouwen moeilijk door de Vereniging zelf is weg te nemen. Het is nu eenmaal zo dat wanneer mijnheer A wantrouwen koestert t.a.v. de „produkten” van de fa. X, hij zich door propaganda of reclame van deze zelfde firma niet zo gauw zal laten overreden haar produkten toch te kopen, om het even of zijn wantrouwen gerechtvaardigd is of niet.

Deze propaganda zal daarom moeten worden aangevuld met meer algemene voorlichting, bijv. in de pers, terwijl tevens voor het onderwijs een belangrijke — en tot nu toe te zeer verwaarloosde — taak is weggelegd. Het n.o.m. niet te verwaarlozen public relationseffect van een behoorlijke voorlichting van ondernemerszijde noemden wij reeds ¹¹⁾. Ook dan echter zal men met een geleidelijk proces rekening moeten houden; wij achten dit op zichzelf trouwens geen enkel bezwaar. Integendeel, geleidelijkheid is bij dit toch altijd tere instrument veel meer een voor-

¹¹⁾ Vgl. de uitgifte van de klantenobligaties van Albert Heyn; hoewel hier meer factoren een rol spelen nemen wij hier het public relationseffect duidelijk waar. Dat dit zich nu juist weer in de risicomijdende sfeer (afgezien van de eraan verbonden winstdeling) afspeelt staat los van het public relationseffect.

deel te achten. Behalve d.m.v. het onderwijs zou de Overheid ook nog haar steentje kunnen bijdragen door de reeds lang gepropageerde vrijstelling van belasting voor een primair dividend.

Ten slotte willen wij nog opmerken dat er naar onze mening hier van een wisselwerking gesproken kan worden: omdat het aanbod gering was had e.e.a. ook weinig belangstelling aan de vraagzijde, en gezien de geringe vraag bleef ook het aanbod achterwege. De belangrijkste taak bij het activeren van de belangstelling van „het publiek” voor belegging in aandelen ligt dan ook o.i. bij het bedrijfsleven zelf, dat er trouwens ook het grootste belang bij heeft deze potentiële markt te winnen. Ten deze valt van de Amerikanen nog wel iets te leren.

De mogelijkheid dat partijen elkaar in de toekomst op veel hoger niveau zullen kunnen ontmoeten dan tot nu toe het geval is geweest zit er zeker in. Het ware toe te juichen wanneer alle krachten werden ingespannen deze mogelijkheid te realiseren. Uit dien hoofde is het dan ook te betreuren dat in het S.-E.R.-advies inzake de „vergeten groepen” deze mogelijkheid... vergeten is. Of moeten wij zeggen: is achtergebleven?

Utrecht.

Drs. B. KASTELEIN.

Het Westen

De in de zomer van dit jaar verschenen brochure van de Rijksdienst voor het Nationale Plan „Het Westen... en overig Nederland” heeft in de korte tijd van haar bestaan reeds veel stof doen opwaaien.

Wat de inhoud betreft kan worden verwezen naar de samenvatting in dit blad van 5 september 1956 onder de titel: „Onevenwichtige nationale groei”.

Het is ten zeerste te waarderen dat mede door het verschijnen van deze brochure de ruimtelijke vraagstukken van ons land steeds meer onder de publieke aandacht komen. De ontwikkeling van het bodemgebruik is niet alleen een uiterst essentieel bestanddeel van onze nationale economie, het bepaalt ook in belangrijke mate de menselijke woon- en werkomgeving en daardoor een deel van de kansen op menselijk geluk. Het vraagt daarom de grootste aandacht van de gehele maatschappij.

De Overheid kent dienaangaande haar adviserende organen: de gemeentelijke diensten voor Stadsontwikkeling, de Provinciale Planologische Diensten en de Rijksdienst voor het Nationale Plan.

Indien de Rijksdienst nu komt met een brochure, welke — blijkens het „woord vooraf” — een verkorte uitgave vormt van een nota aan de Ministerraad inhoudende een korte beschouwing over de ontwikkeling van Nederland buiten het Westen, dan dient men de oren te spitsen. Hiertoe is temeer reden daar niet alleen — wederom blijkens het woord vooraf — de Regering eerlang beleidsbeslissingen zal moeten nemen, maar vooral ook omdat deze brochure een duidelijk advies geeft in een bepaalde richting.

De ondertitel van de brochure luidt: Ontwikkeling van de gebieden buiten het Westen. Men kan dit op twee manieren lezen: als omschrijving van een bepaalde studie maar ook als stelling of beginselverklaring. Na lezing van de brochure kan men zich niet aan de indruk onttrekken dat, bedoeld of niet bedoeld, het laatste het dichtst bij de waarheid is. De inhoud van de brochure bevat dan de verdediging van de stelling op de kaft.

Het publiek verschijnen van deze stelling geeft echter

alle betrokkenen de mogelijkheid een eigen standpunt te bepalen. In verband hiermede kan ook gewezen worden op de tentoonstelling „Tal en Last”, georganiseerd door het Instituut voor Volkshuisvesting en Stedebouw in samenwerking met het Nationale Plan, welke op 9 november wordt geopend in het Bouwcentrum te Rotterdam. Deze tentoonstelling wil een illustratie-zijn van de problemen welke in de brochure worden aangesneden.

Met belangstelling kan men zich afvragen, of de vinger van deze tentoonstelling slechts waarschuwend opgeheven zal zijn dan wel dat zij, even duidelijk als de brochure, in één richting zal wijzen.

Indien men een eigen standpunt wil bepalen, zo vallen bij het lezen verschillende dingen op en rijst een reeks van vragen. Zo spreekt de nota van een tegenstelling tussen „het Westen” en overig Nederland. De grens loopt dan formeel langs de provinciegrenzen van Noord-Holland, Zuid-Holland en Utrecht. In de loop van het betoog wordt het echter duidelijk dat het gaat over de tegenstelling tussen de Randstad met de onmiddellijk aangrenzende tuinbouw-, bollen- en recreatiegebieden enerzijds en de rest van het land anderzijds.

Het gaat dus tussen dat gebied van het land dat nu, of zeer binnenkort, als „te vol” wordt beschouwd en de minder volle rest.

Men gebruikt het begrip „Westen” dus slechts voor dat deel hetwelk in de historie tot op vandaag zijn kansen kreeg. Het is dat deel waar in de verzadigde oplossing van geografische voordelen de katalysator gevonden werd tot uitkristallisatie van enkele grote steden. Men gebruikt het begrip „Westen” dus niet in die zin dat men het landsgedeelte bedoelt dat contact heeft met de wereldzeeën, dat — nu of in de toekomst — mogelijkheden biedt voor havenaanleg en een ligging kent aan diep vaarwater.

Men kan de vraag stellen, of de relatie met diep vaarwater niet een der meest essentiële elementen is van het Westen. Een bevestigend antwoord op deze vraag zou een ander licht kunnen werpen op de grenzen. Binnen de grenzen van het Westen zouden dan vallen zowel de

(Advertentie)

AMSTLEVEN

Levensverzekering

**BUREAU VOOR
PERSONEELVERZEKERING**

gehele provincie Zeeland alsook wellicht een deel van West-Brabant.

Het is zeer terecht dat van Zeeuwse zijde aandacht werd gevraagd voor zodanige mogelijkheden na tot stand komen van het Deltaplan, evenals Zuid-Holland dit deed voor zijn zuidelijke zeegaten! Wie in bovengenoemde zin pleit voor de rol van het Westen, pleit ook voor Zeeland.

Is het Westen dan niet een veel positiever, ruimer, vruchtbaarder begrip geworden dan in de tegenstelling tussen een overvolle Randstad en overig Nederland?

Het tweede dat opvalt, is dat het Westen — lees: de Randstad — over één kam wordt geschoren wat betreft de ruimtelijke moeilijkheden. Indien we ons beperken tot het Nieuwe-Waterweggebied, dan kan men stellen dat voor verdere uitbreiding van de typische functies van dit gebied nog zeer veel ruimte aanwezig is.

Rotterdam ligt aan een rand, ten noorden grenzend aan de volle Randstad, ten zuiden aan de grote ruimten van de Zuidhollandse en Zeeuwse eilanden, rivieren en zee-armen. Voor het Rotterdamse aandeel in wat het rapport de „specifieke functie van het Westen” noemt is hier nog ruimte in overvloed. Met Rotterdam, bedoel ik hier een begrip dat zeker niet samenvalt met de gemeentegrenzen.

Een verdere ontwikkeling van de specifieke functie van Den Haag ziet men, ook in Den Haag zelf, klaarblijkelijk somber in. Maar is het dan niet ten minste onbillijk ook meteen maar Rotterdam tot de benauwde gebieden te rekenen?

In de brochure komt men, na enkele inleidende hoofdstukken over de bevolkingsgroei van Nederland, de regionale verspreiding, de oorzaken van de concentratie in het Westen en na een in verhouding zeer uitvoerige beschouwing over de problemen welke deze concentratie meebrengt, tot de conclusie dat de Randstad bezig is een overmatig deel van de economische, sociale en culturele krachten tot zich te trekken. Daarna wordt gepleit voor een nationaal programma voor een meer harmonische ontwikkeling.

Dit „overmatig” en „meer harmonisch” drukt een waarderingsoordeel uit waarbij de toetsingsnorm als

algemeen aanvaard wordt aangenomen. Het is de toetsingsnorm van de geografische gelijkschakeling, van de gelijke mogelijkheden en rechten van iedere streek. Onder „meer harmonisch” blijkt men te verstaan: meer gelijkmatig.

Ok hier rijst weer een groot vraagteken. Kan men de gelijkschakeling tot een stedenbouwkundig begrip verheffen? Kent ook de ruimtelijke verdeling niet de begrippen specialisatie en zelfs hiërarchie? Zijn de ligging aan diep vaarwater en de cumulatieve, zelf-inducerende krachtontwikkeling van de grote stad dan niet, niet alleen onverplaatsbaar, maar ook volstrekt onvervangbaar voor onze samenleving naar binnen en naar buiten? En als men dit beaamt, is het dan niet een haast onverantwoordelijk waagstuk om deze specifiek westelijke functies te gaan afremmen?

Zal de voortgaande ontwikkeling van onze economie, de toenemende welstand, de uitbouw van ons maatschappelijk leven, de steeds toenemende schaalvergroting van de wereldsamenleving en de noodzaak om met dit alles in de pas te blijven niet noodzaken tot een voortgaande uitbouw van ons grote stadsdistrict?

Voor één denkfout dient men zich dan echter te hoeden: de denkfout om zich bij dit alles de grote, compacte, centrale aaneengesloten stad uit de negentiende eeuw voor te stellen. Dit is ook daarom niet nodig omdat ons land de meest moderne grote stad ter wereld kent: de Randstad. Binnen één uur tijdsafstand voor auto of trein wonen vier miljoen mensen, liggen drie economische en culturele centra van wereldformaat en bijna tien kleinere, ligt meer dan vijftig kilometer van het mooiste strand ter wereld en kan men zich verloren wanen in de eenzaamheid van het polderland.

Is het werkelijk noodzakelijk en verantwoord doelbewust en volhardend grote tegenkrachten te ontwikkelen om het groeiproces van dit vitale centrum te matigen? De brochure meent van ja — en is om die reden geschreven. Er moeten wel zeer dringende redenen aanwezig zijn om tot dit standpunt te komen. In een volgend artikel zullen we hier nader op ingaan.

Rotterdam.

Ir. Jan P. L. Petri, B. N. S.

AANTEKENING**De Europese metaalverwerkende industrie**

Onder de verzamelnaam „metaalverwerkende industrie” is een reeks ondernemingen samengebracht, die eigenlijk slechts één kenmerk, nl. dat de belangrijkste grondstof hunner produkten uit een of ander metaal bestaat, gemeen hebben, doch verder — wat de voortgebrachte produkten, de gevolgde produktiewijze en de personeelsbezetting betreft — zeer sterk uiteenlopen. Over de ontwikkeling dezer heterogene industrie in Europa gedurende de periode 1952-1955 heeft de O.E.E.C. onlangs een zeer uitvoerig rapport¹⁾ uitgebracht, waarvan wij hier enkele punten willen weergeven.

¹⁾ „The engineering industries in Europe; a study by the Machinery Committee”, Parijs 1956, 207 blz., \$ 1,50. Het rapport is in Nederland, via de boekhandel, verkrijgbaar bij Meulenhoff & Co. N.V., Amsterdam.

Allereerst zij er echter op gewezen, dat, door gebrek aan statistisch materiaal, niet alle produkten deze industrie in het rapport konden worden „gevangen”²⁾. Bovendien sproten statistische moeilijkheden voort uit het feit, dat de statistieken der produktielanden niet geheel homogeen waren, alsmede uit de omstandigheid, dat slechts vijf produktielanden — die echter 80 pCt. der produktie van de ledenlanden voor hun rekening nemen — in staat waren dubbeltellingen te vermijden.

²⁾ Volledigheidshalve zij vermeld, dat het rapport betrekking heeft op: metalen eindprodukten (safes en geldkistjes; allerlei metalen gereedschappen; huishoudelijke benodigdheden van metaal; bestek; ijzerwaren en metalen verpakkingsmiddelen); machines; transportmiddelen; horloges; klokken; wetenschappelijke, medische en optische instrumenten, en koelkasten.

Het rapport meent echter dat de gegevens ondanks deze moeilijkheden voldoende nauwkeurig zijn om de trend der ontwikkeling juist te interpreteren en conclusies mogelijk te maken.

Betekenis der metaalverwerkende industrie.

De grote betekenis der op een aantal van rond 50.000 eenheden geraamde metaalverwerkende bedrijven, waarin eind 1954 7,5 mln. personen, of rond 6 pCt. der beroepsbevolking van de O.E.E.C.-landen, werk vonden en wier leveranties aan binnen- en buitenland een totale waarde hadden van bijna \$ 30 mrd., blijkt uit de bijdrage die zij, vergeleken met andere sectoren der economie, leverden tot het bruto-nationaal produkt der leden-landen en uit de plaats, die hun produkten in het handelsverkeer innamen.

Herkomst van het bruto-nationaal produkt in 1954

(factorkosten; alle leden-landen gezamenlijk)

Economische sector	in \$ mrd.	in pCt. van b.n.p.
Dienstverlening en handel	69,4	39,9
Landbouw, bosbouw en visserij	24,0	13,8
Bouwnijverheid	10,8	6,2
Industriële produktie (mijnbouw, industrie, openbare nutsbedrijven), waarvan:	69,8	40,1
industrie, waarvan:	59,4	34,1
metaalverwerkende industrie	20,9	12,0
Bruto-nationaal produkt	174,0	100,0

Buitenlandse handel met de rest van de wereld in 1954

(in mrd. \$; alle leden-landen gezamenlijk)

	Handel met de rest van de wereld			Handel met het dollargebied		
	Alle goederen	Produkten der metaalverwerkende industrie		Alle goederen	Produkten der metaalverwerkende industrie	
		Totaal	In pCt. van kolom 2		Totaal	In pCt. van kolom 5
1	2	3	4	5	6	7
Export (f.o.b.)	14,6	5,6	38,3	3,3	1,0	30,3
Import (c.i.f.)	18,7	0,8	4,3	5,2	0,7	13,4

Duidelijk doen de tabellen zien, dat de metaalverwerkende industrie tot de belangrijkste sectoren van het economisch leven behoort. Van de waarde die de industriële sector in eigenlijke zin tot het nationaal produkt in 1954 bijdroeg was niet minder dan 35 pCt. afkomstig van de metaalverwerkende industrie. Dit percentage spreekt temeer indien wordt bedacht dat de bijdrage der textielindustrie — de op één na belangrijkste branche van de industriële sector — 17 pCt. bedraagt. De uitvoer der betreffende industrie vormt één der grootste dollarbronnen.

Aanbod van produkten der metaalverwerkende industrie.

Sedert 1950 is de produktie der metaalverwerkende industrie bij voortdurend gestegen: gecorrigeerd voor prijsveranderingen was zij in 1955 meer dan $\frac{1}{3}$, resp. bijna $\frac{2}{3}$ hoger dan in 1952 en 1950. Van 1952 af was de expansie het sterkst in de sector der transportmiddelen, te weten in hoofdzaak is toe te schrijven aan de zeer sterke toeneming van de auto- en motorrijwielenproduktie. Ruw geschat was in 1955 één vijfde van de totale produktie der metaalverwerkende industrie gericht op de voortbrenging van duurzame consumptiegoederen. Sedert 1952 is de produktie dezer goederen sterker gestegen dan die van kapitaalgoederen. Het feit, dat de expansie der metaalverwerkende industrie boven het gemiddelde der industrie als totaliteit was gelegen, moet dan ook in toenemende

mate aan de ontwikkeling der produktie van duurzame consumptiegoederen worden toegeschreven.

Aandeel van duurzame consumptiegoederen in de produktie der metaalverwerkende industrie

Produkten	(in pCt.)					
	1950	1951	1952	1953	1954	1e h.j. 1955
Alle produkten	100	100	100	100	100	100
Geselecteerde duurz. cons. goed.	13,6	13,8	13,4	13,9	15,1	16,2
waarvan auto's	7,8	7,5	7,5	7,7	8,6	9,6
waarvan overige	5,8	6,3	5,9	6,2	6,5	6,6

Leveranties van produkten der metaalverwerkende industrie

Alle produkten	(in mrd. \$ tegen lopende prijzen)					
	waarde	index 1952 = 100	waarde	index 1952 = 100	waarde	index 1952 = 100
Geselecteerde duurz. cons. goed. a)	1,0	69	1,3	93	1,4	100
Auto's b)	1,3	73	1,6	86	1,8	100
overige	1,0	69	1,4	93	1,6	100
Alle produkten	17,1	70	21,2	87	24,5	100
Geselecteerde duurz. cons. goed. a)	25,9	106	28,7	117	29,9	132
Auto's b)	2,5	108	2,5	108	2,5	108
overige	1,9	129	1,9	129	1,9	129
Alle produkten	1,5	73	1,6	86	1,8	100
Geselecteerde duurz. cons. goed. a)	1,5	73	1,6	86	1,8	100
Auto's b)	1,5	73	1,6	86	1,8	100
overige	1,5	73	1,6	86	1,8	100

a) Exclusief auto's.
b) Exclusief assemblage.

De invoer van produkten der metaalverwerkende industrie in de O.E.E.C.-landen vertoonde gedurende de periode 1951-1955 aanzienlijke schommelingen: hij nam van 1951-1953 met 30 pCt. toe, daalde het daarop volgende jaar met 9 pCt. en steeg gedurende het eerste halfjaar 1955, vergeleken met de overeenkomstige periode van 1954, weer met 19 pCt. Deze schommelingen dienen in hoofdzaak op rekening van de invoer uit de Verenigde Staten en Canada — welke gedurende genoemde periode meermalen meer dan 90 pCt. van de totale invoer dezer produkten bedroeg — te worden geschreven. Niet minder dan 50-60 pCt. van de invoer gedurende de jaren 1951-1955 bestond uit niet-elektrische machines; 24-35 pCt. uit transportmiddelen en 9-11 pCt. uit elektrische machines. De invoer van metaalprodukten — safes, geldkistjes, gereedschappen, huishoudelijke apparaten, bestek, ijzerwaren enz. — beliep slechts 1-2 pCt. van de totale invoer en die van instrumenten niet meer dan 1,7-3,5 pCt.

Als totaliteit gezien zijn de O.E.E.C.-landen grotendeels „self-supporting”. Zoals onderstaande tabel doet zien, was de invoer in verhouding tot de binnenlandse produktie vrij gering. Een groot deel van de invoer bestaat echter uit zeer bijzondere machines, die in Europa niet verkrijgbaar zijn. Het feit, dat de invoer dezer machines t.o.v. de totale produktie een tendentie tot dalen vertoont, kan volgens het rapport ten dele worden toegeschreven aan de omstandigheid, dat zij tegenwoordig in Europa worden vervaardigd onder Amerikaanse licentie, dan wel, dat de Europese producenten erin zijn geslaagd soortgelijke machines voort te brengen.

Invoer van produkten der metaalverwerkende industrie in pCt. van de totale binnenlandse produktie

(de percentages zijn berekend volgens invoerwaarde)

Produkten	1951	1952	1953	1954	1e h.j. 1955
Niet-elektrische machines	4,9	5,1	4,6	4,1	4,5
Elektrische machines	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5
Vervoermiddelen	2,6	2,3	3,8	2,3	2,6
Produkten van metaal	0,5	0,5	0,8	0,6	0,7
Instrumenten, horloges en klokken	2,7	2,8	2,8	2,8	2,8
Totaal	3,1	3,1	3,3	2,7	2,9

De vraag naar produkten der metaalverwerkende industrie.

De binnenlandse vraag naar produkten van de metaalverwerkende industrie heeft zich aanmerkelijk sneller ontwikkeld dan die op de exportmarkten. Dit heeft tot gevolg gehad dat het aandeel van de export, hoewel de uitvoer in absolute cijfers uitgedrukt voortdurend steeg,

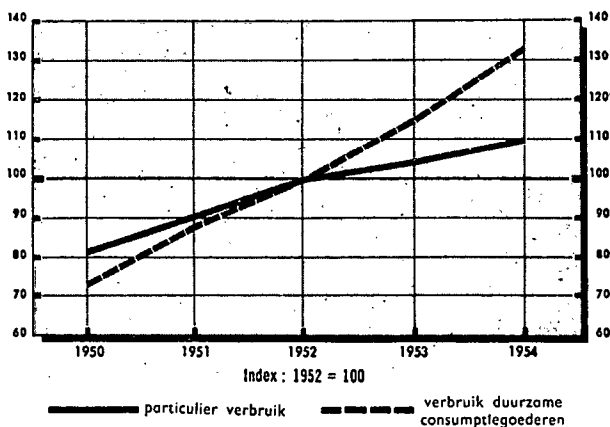
langzaam maar zeker afnam. Ongetwijfeld moet deze ontwikkeling worden toegeschreven aan het feit, dat de economie in de O.E.E.C.-landen een grotere expansie te zien heeft gegeven dan in de meeste landen waarheen de Europese metaalverwerkende industrie haar produkten exporteert.

Aandeel van de uitvoer in de totale vraag
(in pCt.)

Producten	1952	1953	1e h.j. 1954	2e h.j. 1954	1e h.j. 1955
Niet-elektrische machines	17,1	17,0	16,7	15,9	15,8
Elektrische machines	14,6	14,0	13,8	12,4	11,9
Vervoermiddelen	17,4	14,8	15,3	15,3	14,6
Producten van metaal	18,6	15,9	14,7	15,6	13,0
Instrumenten, horloges en klokken	17,7	17,1	14,9	16,0	19,9
Totaal	17,2	15,9	15,8	15,2	14,8

Met de verbetering der algemene economische situatie en de daaruit voortvloeiende toeneming van de koopkracht, steeg de particuliere consumptie gedurende de jaren 1954-1955 aanzienlijk. Tezelfdertijd bleven de prijzen van duurzame verbruiksgoederen stabiel, of vertoonden zelfs een neiging tot dalen, terwijl de aankopen dezer goederen werden gestimuleerd door het verlenen van consumentenkrediet en verbetering van de „service” en de verkooptechniek. Bovendien deed het toenemend tekort aan huishoudelijke hulp de vraag naar huishoudelijke apparaten toenemen. Dit alles tezamen heeft de vraag naar duurzame consumptiegoederen veel sterker doen toenemen dan het particuliere verbruik als totaliteit.

Particulier verbruik en verbruik van duurzame consumptiegoederen in de O.E.E.C.-landen.

De belangrijkste stimulans voor de binnenlandse vraag naar kapitaalgoederen moet waarschijnlijk worden gezocht bij het vertrouwen van het bedrijfsleven in de economische vooruitzichten. Hierbij komt, dat sedert eind 1953-begin 1954 de meeste regeringen fiscale maatregelen hebben getroffen met het doel de modernisering te bevorderen en haar daardoor meer „konkurrenzfähig” te maken. Door investeringsprogramma's voor openbare nutsbedrijven, en in sommige gevallen voor genationaliseerde bedrijven, zijn voorts de meeste regeringen in staat de vraag naar kapitaalgoederen langs directe weg te beïnvloeden. Tenslotte speelde de defensie eveneens een belangrijke rol, zij het dat het aandeel der defensie-orders in de totale vraag, evenals trouwens hun absolute waarde, sedert 1953 is gedaald. Kortom, de meeste factoren, die de vraag naar produkten der metaalverwerkende industrie kunnen beïnvloeden, hebben de expansie dezer industrie gedurende de periode van 1952 tot ultimo 1954 bevorderd. De maatregelen die sommige regeringen hebben ge-

nomen om de snelle stijging van de binnenlandse vraag naar verbruiks- en/of investeringsgoederen wat af te remmen schijnen, aldus het rapport, tot eind 1955 geen groot effect te hebben gesorteerd.

Zoals gezegd, bleef de ontwikkeling van de vraag op de exportmarkten bij die van de binnenlandse vraag ten achter. Schommelingen in de economische toestand der importerende landen zijn hiervan één oorzaak. De invloed hiervan werd versterkt doordat de afnemende landen in verband met betalingsbalansmoeilijkheden importbeperkingen toepasten, die in sommige gevallen uitgroeiden tot invoerverboden, welke ten doel hadden de binnenlandse industrie der afnemende landen te beschermen. Bovendien werd de periode 1952-1955 gekenmerkt door een toenemende concurrentie op de exportmarkten tussen de leden-landen onderling en tussen de O.E.E.C.-landen en andere traditionele exporteurs.

In sommige delen van de wereld, met name Latijns-Amerika, is de concurrentie met de Verenigde Staten zeer sterk. Hoewel de Amerikaanse producenten in zekere zin in een gunstige positie schijnen te verkeren voor zover kredieten aan de afnemers kunnen worden verstrekt, duidt het feit, dat de Europese producenten zelfs hun verkopen op de markt der Verenigde Staten hebben kunnen opvoeren op de verbeterde concurrentiekracht der Europese industrie. De laatste tijd neemt ook de concurrentie van Japan toe; zij wordt echter tot nu toe hoofdzakelijk ondervonden op bepaalde markten van het Midden en Verre Oosten, terwijl zij tot een betrekkelijk smalle range van produkten beperkt schijnt te zijn. Ten slotte is in het meer recente verleden het wederoptreden van enkele Oosteuropese landen als leveranciers van belang. De genoemde factoren, die over het algemeen de tendentie vertonen een belemmerende invloed op de export uit te oefenen, werden ten dele gecompenseerd door de invloed van de uitbreiding der kredietfaciliteiten en exportrisico-verzekering. Bovendien hebben leveringen van de Internationale Bank de export der leden-landen gestimuleerd.

Conclusies en vooruitzichten.

Het is slechts een klein gedeelte van het 207 blz. tellende rapport, waaraan wij hier aandacht konden schenken. Op de daarin voorkomende gedetailleerde beschouwingen over de ontwikkeling der werkgelegenheid, de lonen, de productiecapaciteit en grondstoffenvoorziening en -prijzen, alsmede op de uitvoerige verhandelingen over de wereldhandel in produkten der metaalverwerkende industrie en het aandeel daarin dat de O.E.E.C.-landen voor hun rekening nemen, konden wij hier, gezien de beschikbare plaatsruimte, niet ingaan. Wij willen besluiten met in het kort aan te geven, welke conclusies het rapport uit het beschikbare materiaal meent te kunnen trekken en welke de verwachtingen zijn voor de nabije toekomst.

Door een toenemende benutting der bestaande productiecapaciteit en aanzienlijke investeringen zijn de metaalverwerkende industrieën der leden-landen erin geslaagd de snel stijgende vraag het hoofd te bieden. Over het algemeen hebben zij, ondanks de stijging der grondstoffenprijzen en de lonen, aanzienlijke prijsstijgingen vermeden. Het weder optreden van enkele moeilijkheden op het gebied der grondstoffenvoorziening in 1955 en tekorten aan geschoolde arbeiders en hoger technisch personeel hebben ertoe bijgedragen, dat de levertijden wat langer werden. Deze moeilijkheden

schijnen echter de expansie in 1955 niet aanzienlijk te hebben belemmerd, zodat de produktie dat jaar een recordpeil heeft bereikt. Het aantal uitstaande orders per ultimo 1955 schijnt erop te duiden, dat de produktie in 1956 een verdere uitbreiding te zien zal geven. Diverse factoren doen echter vermoeden, dat deze expansie langzamer zal zijn dan in 1955:

1. de reservecapaciteit der metaalverwerkende industrie in de O.E.E.C.-landen — een enkele uitzondering daargelaten — was begin 1956 slechts marginaal;

2. de reserves aan geschoolde arbeiders zijn vrijwel uitgeput en het feit, dat het aantal lieden dat de school verlaat sterk daalt, zal de moeilijkheden met het werven van een voldoende aantal arbeiders in de nabije toekomst nog vergroten. Bovendien zullen de industrieën toenemende moeilijkheden ondervinden met het aantrekken van technici en de opleiding van de technische staf voor het groter aantal en de meer gecompliceerde functies, die in de toekomst te vervullen zijn;

3. er zijn geen tekenen die erop wijzen, dat de reeds in 1955 merkbare tekorten aan enkele grondstoffen zullen verminderen;

4. de investeringen zullen wellicht in sommige landen worden belemmerd door de maatregelen die de regeringen hebben getroffen ten einde de binnenlandse vraag naar kapitaalgoederen te remmen.

De binnenlandse vraag naar duurzame verbruiksgoederen zal naar verwachting sterker toenemen dan die naar consumptiegoederen in het algemeen; die naar kapitaalgoederen zal vermoedelijk aanzienlijk worden gestimuleerd door de verwachte verdere economische expansie, de neiging tot automatisering en de voortdurende introductie van nieuwe produkten en produktiemethoden. De groei van de vraag zal echter als gevolg van in sommige landen genomen maatregelen om haar af te remmen, vermoedelijk geringer zijn dan voorheen. De expansie der economie in de leden-landen zal leiden tot een grotere invoer uit de rest van de wereld. Deze grotere invoer zou kunnen bijdragen tot verbetering van de economische situatie in een aantal niet tot de O.E.E.C. behorende landen en aldus kunnen leiden tot een grotere vraag dezer landen naar produkten der metaalverwerkende industrie.

In verband met de ongetwijfeld toenemende concurrentie is het echter geenszins zeker, dat de industrie der O.E.E.C.-landen haar export overeenkomstig zal zien toenemen. Het is, gezien het feit dat de produktiviteit in de Verenigde Staten naar verwachting nog zeer snel zal toenemen, zaak, dat de producenten uit de leden-landen hun produktiviteit eveneens opvoeren, opdat de voordelen, die zij thans wellicht nog genieten, niet verloren gaan. Zij zullen nog meer dan voorheen aandacht moeten schenken aan research en ontwikkeling. Juist op dit terrein zullen de Amerikaanse producenten, die vermoedelijk over meer kapitaal en een groter aantal researchinstituten welke t.b.v. de industrie werkzaam zijn beschikken, op de lange duur in een gunstiger positie verkeren. Het is dan ook gewenst en zelfs noodzakelijk dat in de leden-landen maatregelen in dezen worden genomen. Ook wat het aantrekken en de opleiding van technische en wetenschappelijke staffunctionarissen betreft zal Amerika met minder moeilijkheden te kampen hebben. Het feit, dat jonge technici en wetenschapsbeoefenaren, die in Europa zijn opgeleid, in verband met de aantrekkelijker voorwaarden een betrekking in Amerika aanvaarden, zal de moeilijkheden der Europese producenten vermoedelijk nog vergroten.

De produkten, die niet leden-landen voortbrengen zijn weliswaar van geringere kwaliteit dan die van de O.E.E.C.-landen, maar hun prijzen zijn over het algemeen aanmerkelijk lager. Dit verschijnsel zal meer geprononceerd kunnen worden indien de producenten der leden-landen er niet in zouden slagen verdere toename van de kostprijs te compenseren door opvoering der produktiviteit. De situatie zou ten detrimente dezer producenten kunnen verergeren, doordat enkele Oosteuropese landen steeds energieke pogingen aanwenden hun verkopen van produkten der metaalverwerkende industrie op alle markten te vergroten.

Samenvattend stelt het rapport, dat de vooruitzichten voor de metaalverwerkende industrieën in de nabije toekomst gunstig zijn. Deze vooruitzichten mogen echter niet leiden tot een té optimistisch oordeel over de situatie dezer industrieën: „they are very sensitive to certain measures affecting both the trends of the demand and their capabilities in meeting it”.

RECENTE PUBLIKATIES

Mr. W. A. M. Cremers: Faillissementswet, met vermelding van de belangrijkste arresten. S. Gouda Quint/D. Brouwer en Zoon, Arnhem 1956, 247 en VIII blz., gebonden f. 7,90.

Deze uitgave van de Wet op het faillissement en de surcéance van betaling heeft hetzelfde formaat en omslag als de reeds eerder bij bovengenoemde uitgevers verschenen bewerkingen van het Burgerlijk Wetboek en het Wetboek van Koophandel. De arresten zijn op overzichtelijke wijze, gesplitst naar onderwerp, onder de desbetreffende artikelen opgenomen en tot op zeer recente datum — nl. eind 1955 — bijgewerkt.

Prof. Dr. G. M. Verrijn Stuart: Bankpolitiek. Deel II van „Geld, Crediet en Bankwezen”. Zevende druk. N.V. Uitgeversmaatschappij v.h. G. Delwel; 's-Gravenhage 1956, 495 blz., gebonden f. 17,50.

Dit bekende boek van Prof. Verrijn Stuart, dat naast algemene beschouwingen voornamelijk een beschrijving geeft van de „histoire contemporaine” van het bankwezen, is in zevende druk verschenen. De opzet van het boek is in hoofdzaak dezelfde gebleven. Op een aantal punten echter, met name in hoofdstuk III dat is gewijd aan enkele beginselen van bankpolitiek, heeft Prof. Verrijn Stuart zijn standpunt, mede in het licht van de ontwikkelingen der opvattingen op dit gebied, somtijds opnieuw geredigeerd: Het feitenmateriaal is, voor zover mogelijk, tot en met 1954 in het betoog verwerkt. De tekst werd midden 1955 afgesloten.

Prof. Mr. W. F. de Gaay Fortman en D. W. Ormel: Samenwerking in de onderneming. Praktische toelichting op de Wet op de Ondernemingsraden. Vijfde druk. Uitgever T. Wever, Franeker 1956, 60 blz., f. 1,50.

Van dit werkje, dat op heldere en begrijpelijke wijze de Wet op de Ondernemingsraden toelicht, is een vijfde druk verschenen. De vierde druk, die in 1954 van de pers is gekomen, werd besproken in „E.-S.B.” van 2 maart 1955. Wijzigingen zijn in de nieuwe druk niet aangebracht, zodat met het vermelden van de verschijning van deze — in handig formaat uitgegeven — toelichting voor de praktijk kan worden volstaan.

Mr. A. van Vuure: *De Huurwet; wijzigingen van 1953 en 1955*. N. Samsom N.V., Alphen a/d Rijn 1955, 76 blz., f. 4,50.

In de Huurwet zijn bij de wet van 24 december 1953 en van 15 augustus 1955 verschillende veranderingen aangebracht. Deze wijzigingen worden in het boekje van Mr. Van Vuure uitvoerig behandeld. De bedoeling van dit geschrift is een aanvulling te geven op het eerder bij dezelfde uitgever verschenen boek van Mr. P. M. J. Nolet: „De nieuwe Huurwet”, dat de ongewijzigde artikelen van de Huurwet toelicht.

Fiscale Monografieën, geschrift nr. 7. N.V. Uitgevers-Maatschappij AE. E. Kluwer, Deventer 1956, 75 blz., f. 3,80.

Binnen het tijdsbestek van vijf dagen hebben in juni van dit jaar twee hoogleraren en één lector in het belastingrecht hun ambt aanvaard, t.w. Prof. Mr. K. V. Antal aan de Rijksuniversiteit te Leiden, Prof. Mr. H. Schuttevâer aan de Rijksuniversiteit te Utrecht en de heer J. E. A. M. van Dijk aan de Katholieke Economische Hogeschool te Tilburg. De door hen bij hun ambtsaanvaarding uitgesproken oraties zijn in deel 7 van de serie „Fiscale Monografieën” samengebundeld. De rede van Prof. Antal is getiteld: „Enkele beschouwingen over het interpreteren door de belastingrechter”, die van Prof. Schuttevâer: „Bijdrage tot een theorie der wetsontduiking in het belastingrecht”; de openbare les van lector Van Dijk gaat over: „Het moment waarop inkomsten worden genoten”.

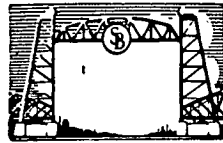
Institut für Handelsforschung an der Universität zu Köln: Beschaffung, Lagerung, Absatz und Kosten des Einzelhandels in der Bundesrepublik Deutschland in den Jahren 1952, 1953 und 1954. Westdeutscher Verlag, Köln und Opladen 1956, 111 blz., 69 tabellen, D.M. 12,—.

In 1953 verscheen als nr. 1 van de nieuwe reeks „Schriften zur Handelsforschung” een studie over hetzelfde onderwerp; het onderzoek had betrekking op de jaren 1949 t/m 1951. Bovenstaande publikatie, nr. 7 van deze serie, sluit hierop geheel aan, zodat thans over een periode van zes jaren vergelijkbare gegevens — in de vorm van een groot aantal tabellen — ter beschikking staan over de inkoop, voorraden, afzet en kosten van de Duitse detailhandel. In het tekstgedeelte worden de belangrijkste ontwikkelingstendenties samengevat en van commentaar voorzien.

GELD- EN KAPITAALMARKT

De geldmarkt.

Het effect van de kwartaalsbetaling van het Rijk aan de gemeenten ter grootte van ca. f 250 mln. voor de geldmarkt was ongeveer dat van een druppel voor een gloeiende plaat. De helft van dit bedrag lekte aanstands weg in de vorm van een stijging van de chartale circulatie, terwijl het grootste deel van het restant werd aangewend ter

N.V. SLAVENBURG'S BANK

Gevestigd te Rotterdam

KANTOREN IN AMSTERDAM, ROTTERDAM, DEN HAAG
EN ANDERE PLAATSEN IN DEN LANDE

(Advertentie)

aflossing van door de banken bij de Centrale Bank opgenomen rekening-courantkrediet. Het bedrag van ruim f 200 mln. van laatstgenoemd krediet, dat per 29 oktober uitstond, bewees zonneklaar, dat „de markt”, die vrijwel alleen wordt gevormd door de banken onderling, praktisch niet in staat was liquide middelen te verschaffen. Wanneer er nu en dan een geldgever met niet geheel lege buidel opdaagde, had dit dan ook het karakter van een uitzondering, die de regel bevestigde. In dit licht moeten de volgende noteringen worden gezien: call (niet-officieel) 3½ pCt.; driemaandsschatkistpapier 3⁷/₁₆ pCt.; kasgeldleningen aan gemeenten — waarvoor geen maximumrente (meer) geldt — 4¹/₄ pCt. voor drie maanden en 4½ pCt. voor een jaar looptijd.

De kapitaalmarkt.

Het gunstigste wat de afgelopen week van de aandelenmarkt gezegd kon worden was, dat ondanks het losbranden van twee ernstige internationale conflicten, handel en beleggers hun kalmte bewaarden, zodat beurspanieken en smijtdagen uitbleven. Het ging meer geleidelijk bergafwaarts, hetgeen niet wegnam, dat de algemene aandelenindex op 2 november met een stand van 203,9 een laagte-record voor 1956 bereikte (vorig dieptepunt 204,2 op 14 februari 1956). Een lagere stand dan genoemde 203,9 werd voor deze index sinds 1 juli 1955 slechts één keer geregistreerd, nl. op 28 oktober 1955 (202,7). Het viel op, dat bij de huidige koersdaling niet alleen de „internationals” onder druk stonden — wat i.v.m. de gespannen internationale toestand en verkopen van vreesachtige Amerikaanse beleggers niet verwonderlijk was — maar dat ook de binnenlandse industriële aandelen een zware tol aan de daling moesten betalen.

Minder nog dan op de aandelenmarkt drukten de politieke gebeurtenissen gedurende de verslagweek hun stempel op de obligatiemarkt.

Op de emissiemarkt, waar na het eclipseren der gemeenten, de Mij. voor Middellang Crediet eenzaam was overgebleven, werden de inschrijvingen op de f 5 mln. door deze instelling aangeboden 4¹/₄ pCt. tienjarige obligaties slechts „grotendeels” geplaatst.

De obligatiekoersen vertoonden, zoals door de onderstaande koerslijst wordt geïllustreerd, afwijkingen naar beide richtingen.

Een voor de markt voor niet risicodragend kapitaal belangrijk, doch o.i. niet onverwacht bericht was, dat het Ministerie van Financiën zich aangordt voor de verdedigingsstijd van het veelomstreden rentegamma. Een verdere stijging van de rentestand hier te lande acht de Minister „niet wenselijk” — zulks in verband met de be-

langen van de woningbouw en het huurvraagstuk — en ook „niet nodig”.

Een veel gestelde vraag is, hoe de gemeenten aan de nodige centjes moeten komen, in het bijzonder voor financiering van de woningbouw, wanneer zij er niet in slagen op de kapitaalmarkt voldoende kapitaal op te nemen. In dit kader is van belang de — overigens niet bepaald door duidelijkheid uitmuntende — mening van de Minister, „dat de overwinning van de thans op de kapitaalmarkt optredende spanningen zal kunnen worden bevorderd doordat centrale en lagere Overheid zich enige zelfbeperking opleggen bij het entameren van kapitaalsuitgaven”.

De kansen op succes van de thans wederom op voor-koming van rentestijging gerichte overheidsbeleidspolitiek mogen niet worden onderschat. De enorme beleggingen der institutionele beleggers in overheids-(met name gemeente-) schuld vormen bij voortduring een sterke kracht in de richting van een relatief lage rentestand. Deze kracht is momenteel slechts tijdelijk uitgeschakeld door (te) grote vòòrbelegging dezer instellingen; op de duur krijgen zij echter stellig weer aanzienlijke kapitalen voor nieuwe belegging vrij.

Op de lange termijn vormt een van de voornaamste hinderpalen tegen beheersing van de lange rentestand waarschijnlijk de vraag naar niet-risicodragend kapitaal, vnl. in de vorm van onderhandse leningen van de zijde van het bedrijfsleven. De laatste tijd is deze vraag, die concurrentie met de kapitaalmarkt van de Overheid, aanzienlijk, en in elk geval groter dan decennia lang het geval is geweest. Zou deze situatie gehandhaafd blijven, of beter gezegd zich verscherpen, en zouden de levensverzekeringmaatschappijen, pensioenfondsen en dgl. inderdaad bereid blijken op grote schaal over te gaan van overheidskrediet naar het krediet aan het bedrijfsleven, dan zou de thans gevolgde rentepolitiek van de Overheid, die men een milde vorm van goedkoop-geldpolitiek zou kunnen noemen, voor werkelijk fundamentele moeilijkheden komen te staan. Zover is het echter thans nog niet.

Aand. indexcijfers	A.N.P.-C.B.S. (1953 = 100)	19 okt. 1956	26 okt. 1956	2 nov. 1956
Algemeen		214,6	207,3	203,9
Internat. concerns		290,8	280,4	275,3
Industrie		165,3	160,4	156,8
Scheepvaart		174,7	168,7	169,7
Banken		135,0	127,8	127,0
Indon. aand.		104,0	102,2	101,4

Aandelen			
Kon. Petroleum	814½	793½	781½
Unilever	406	389	375
Philips	281¼	265½	260¼
A.K.U.	237	226½	228½
Kon. N. Hoogovens	336	327	320
Van Gelder Zn.	218	206½	194
H.A.L.	195	191	192½
Amsterd. Rubber	74½	74½	74½
H.V.A.	96¼	93	94½

Staatsfondsen			
2½ pCt. N.W.S.	68¼	66	67¼
3-3½ pCt. 1947	90½	90½	90½
3½ pCt. 1955 I	89¼	88	87¼
3 pCt. Grootboek 1946	88½	87¼	87¼
3 pCt. Dollarlening	94¼	93¼	93¼

Diverse obligaties			
3½ pCt. Gem. R'dam 1937 VI	92	91¼	91¼
3¼ pCt. Bk. v. Ned. Gem. 1954 II/III	86¼	85	87
3½ pCt. Nederl. Spoorwegen	91¼	92	93
3½ pCt. Philips 1948	94	92¼	92½
3¼ pCt. Westl. Hyp. Bank	87	84¼	85½

J. C. BREZET.

STATISTIEKEN

IN- EN UITVOER ¹⁾
(waarde in miljoenen gulden)

Jaar	Invoer		Uitvoer		Dekkings- percentage	
	sept.	jan.- sept. *)	sept.	jan.- sept. *)	sept.	jan.- sept. *)
1938	120	120	103	87	86	73
1953	787	727	785	658	100	91
1954	905	867	773	732	85	84
1955	1.060	994	990	817	94	82
1956	1.191	1.151	998	889	84	77

¹⁾ Bron: C.B.S.
²⁾ Maandgemiddelden.

PRIJSINDEXCIJFERS VAN HET LEVENSONDERHOUD VAN GEZINNEN
VAN HAND- EN HOOFDARBEIDERS ¹⁾ ²⁾

1951 = 100

Aard der gezinsuitgaven	Wegingsfactor (% van totale gezinsuitgaven in 1951)	1954	1955	1956			
				juni	juli	augustus	sept.
I Voeding, w.o.	361,4	108	110	116	114	115	116
brood, gebak en grutterswaren	72,4	112	113	113	113	113	114
aardappelen, groenten en fruit	55,5	113	112	149	136	137	141
suiker, koloniale waren en dranken	64,7	110	109	104	105	105	105
vlees, vleeswaren en vis	62,1	104	104	115	115	115	115
oliën en vetten	40,7	88	82	78	78	78	78
zuivelprodukten (excl. roomboter)	66,0	113	127	129	129	131	132
II Roken	26,4	98	98	98	98	98	98
III Woning, w.o.	209,4	111	114	115	116	116	118
huur, water, onderhoud woning	79,1	120	122	126	126	126	126
woninginrichting en huisraad	72,6	98	99	97	96	97	100
verwarming en verlichting	57,7	115	121	125	126	127	129
IV Kleding en schoeisel, w.o.	129,7	87	87	82	80	82	85
kleding	102,2	86	86	80	78	80	83
schoeisel	27,5	88	90	90	90	90	90
V Hygiënische en medische zorg, w.o.	62,2	110	111	115	115	115	116
reiniging en huishoudelijke hulp	20,1	97	99	101	101	101	101
persoonlijke en gezondheidszorg	42,1	116	117	123	122	122	123
VI Ontwikkeling en ontspanning, w.o.	91,3	101	103	105	105	105	105
ontwikkeling, ontspanning, verenig.	57,4	98	100	102	102	102	102
verkeer	33,9	106	108	110	110	110	110
VII Verzekeringen, belastingen, sociale ver- plichtingen e.d.	119,6	105	105	102	100	101	103
Totaal, exclusief belastingen	967,1	105	107	110	109	109	111
Totaal, inclusief belastingen	1000,0	105	106	108	107	108	109

¹⁾ Bron: Statistisch Bulletin van het C.B.S.

²⁾ Berekend als gewogen gemiddelde van vier prijsindexcijfers van het levensonderhoud, nl. die voor Amsterdam, 's-Gravenhage en Rotterdam en dat van 18 gemeenten, t.w. Alphen a/d Rijn, Arnhem, Bergen op Zoom, Dongen, Dordrecht, Eindhoven, Enschede, Gouda, Groningen, Haarlem, Heerlen, Hilversum, Leeuwarden, Middelburg, Tilburg, Utrecht, Zaandam en Zwolle. De indexcijfers geven de, t.g.v. de prijsbeweging, optredende veranderingen aan in de uitgaven, in 1951 gedaan door gezinnen van hand- en hoofdarbeiders met een bruto-inkomen in dat jaar van f. 3.000 tot f. 5.000 en bestaande uit vier personen.

DAGBLAD vraagt

Jong Econoom

ter opleiding voor functie van

economisch redacteur Brieven met volledige inlichtingen te zenden onder
nummer E.-S.B. 40-1 postbus 42, Schiedam.

Industriële overcapaciteit

Een structurele norm toegepast op de Europese
textielindustrie

DOOR

PROF. DR. J. WISSELINK

Industriële overcapaciteit

Een structurele norm toegepast op de Europese textielindustrie

Indien men een dubbele taak heeft, nl. een taak in het hoger onderwijs en een op het terrein van de gerichte research, dan mag men wellicht hopen op enige clementie bij zijn gehoor, indien beschouwingen ter gelegenheid van een dies een zeker dualisme vertonen.

Indien ik na een inleiding het probleem van industriële overcapaciteit eerst tracht theoretisch te stellen om daarna enige consequenties voor een grote Europese bedrijfstak concreet te bezien, dan ware het mij liever indien anderen mij het gereedschap geleverd hadden voor wat ik de demontage en montage zou willen noemen.

Waar ik echter meen dat een belangrijk stuk, misschien een fundamenteel stuk, theoretisch gereedschap ontbrak, zal ik u ook met een, voor zover mij bekend, nieuw begrip voor overcapaciteit en de consequenties daarvan voor de kostprijs moeten lastig vallen. Bij een structurele visie op productiecapaciteit en overcapaciteit en een criterium van structurele rentabiliteit behoort ook een structurele kostprijs.

U hebt gemerkt dat ik zoëven alleen sprak over overcapaciteit en even het woord „industriële” weglief. Ik deed dit om een vraag, welke anders ongetwijfeld na enige verdere beschouwingen zal rijzen, reeds nu dadelijk te doen stellen. Is productiecapaciteit en overcapaciteit wel een typisch industrieel vraagstuk? Ligt dit vraagstuk bijv. voor de agrarische produktie en bijv. voor de groot-handel, die toch eigenlijk diensten produceert, wel anders dan voor de industrie? Ik heb, in een artikel over de afschrijving op agrarische bedrijfsgebouwen in „E.-S.B.” van 14 oktober 1953, deze vraag al eens ontkennend beantwoord en doe dit ook nu weer. In hoofdtrekken liggen deze vraagstukken ook daar hetzelfde, al zal het verband tussen structuur en conjunctuur, wat ik ook gaarne bij dit nieuwe criterium wilde leggen, wellicht bij de industrie wat sterker spreken.

De ons op een dies gegeven tijd is echter kort. Wij zullen ons dus tot de industriële overcapaciteit moeten beperken, en wel inzonderheid tot de economische aspecten, al zouden ook de sociale zijde, de techniek, de research en bijv. de normalisatie terecht grote aandacht kunnen claimen.

Het theoretisch terrein aldus afgebakend zijnde wil ik het vraagstuk van de overcapaciteit gaarne laten spelen tegen de achtergrond van een bedrijfstak waar, al wordt zulks ook ietwat verdoezeld door de gunstige conjunctuur en het over-employment in enkele landen, het surplus-probleem aan de orde is, nl. de Europese textielindustrie.

Nu ik dit vermeld heb, zullen de gedachten van velen onder dit gehoor uit het bedrijfsleven, uit de overheids-diensten en uit de financieel-economische pers, vermoedelijk dadelijk uitgaan naar het bekende rapport van de Organization for European Economic Co-operation, zetelend te Parijs ¹⁾.

Dit rapport trok sterk de aandacht. Hoewel het noch

ons Nederlandse Departement van Economische Zaken, noch onze Nederlandse industrie iets nieuws vertelde, is het een der bekendste recente beschouwingen omtrent „surplus capacity” geworden en men kan, ook al gaat men uit van een totaal andere theoretische norm, het onmogelijk buiten beschouwing laten indien men in 1956 voor welke bedrijfstak dan ook industriële overcapaciteit behandelt. Temeer waar dit overigens zeer verdienstelijke rapport terecht het begrip „verouderde productiecapaciteit” of „obsolete capacity” meteen koppelt aan „surplus capacity”, zij het zonder nauwkeurige begrenzing.

Het zal echter hopenlijk blijken dat de begrippen surplus capacity en obsolete capacity althans theoretisch op zeer eenvoudige wijze onder één noemer te brengen zijn.

Het is moeilijk, zo niet ondoenlijk, het begrip surplus-capaciteit zonder meer kwantitatief te stellen. Op het Textielcongres van 1949 te Amsterdam werd vermeld dat voor de tweede wereldoorlog in West-Europa 70.000 weefgetouwen chronisch stil stonden. Dit zegt wel iets, maar zeker niet alles. Een getouw kostte toen weinig, een weverij was nog een arbeidsintensief bedrijf en in sommige weverijen had men (wij denken o.a. aan diverse breedtes van machines en aan diverse types binnen zekere grenzen) nu eens werk voor de ene groep en dan weer voor de andere. Het hangt ook van de vraag af hoe lang binnen zulk een bedrijf een groep machines stil stond en in hoeverre het aanhouden van weefgetouwen, welke niet altijd liepen, rendabel was. In sommige gevallen zal dit rendabel geweest zijn, in andere gevallen bepaald niet.

Hier begint o.i. reeds de brug tussen de begrippen productiecapaciteit en rentabiliteit welke, met een tussenpijler, doorloopt naar wat we straks zullen formuleren als structurele rentabiliteit.

Hoewel, voor zover wij weten, dit verband met de laatstgenoemde tot dusverre nog niet geformuleerd werd, heeft o.i. menig industrieel een deel van deze brug reeds intuïtief bewandeld, indien hij zich voor zichzelf een oordeel vormde omtrent productiecapaciteit en overcapaciteit. De industriëlen welke hun landen vertegenwoordigden op de conferenties te Amsterdam en in Buxton, waar Dr. Kroese en ondergetekende het probleem der capaciteit stelden ²⁾, deden dit ook. Het zegt o.i. wel wat dat hun oordeel parallel liep met wat de inleiders stelden. Vooral, dat op de conferentie van 1954 te Buxton, waar naast Continentaal Europa en Engeland toch ook sterk industrieel expanderende landen als India en Japan vertegenwoordigd waren, met algemene stemmen een resolutie werd aangenomen volgens welke „de bestaande wereldcapaciteit meer dan voldoende was om in de wereldconsumptie te voorzien”. Mede door de, tot nu toe, vnl. door de industrialisatie van tot dusverre importerende landen,

¹⁾ „Report on the situation in the European Textile Industry in 1953-1954”. Organization for European Economic Co-operation. Parijs 1955.

²⁾ „De structuur der Westeuropese textielindustrie”, door J. Wisselink in „E.-S.B.” van 11 mei 1949.
Dr. W. T. Kroese, „Verleden, heden en toekomst van de katoen-industrie”. Nederlandse vertaling preadvies Buxton in „E.-S.B.” van 26 mei 1954.

voortdurend afnemende wereldexport (waarop de West-europese textielindustrie voor een belangrijk deel is aangewezen) geeft deze resolutie o.i. reeds een oordeel over de productiecapaciteit, c.q. overcapaciteit in Europa, waarvan het O.E.E.C.-rapport 1955 uitgaat.

Het is daarbij moeilijk aan te nemen dat het gezelschap te Buxton, waarin een belangrijk „expansion-minded” element, in zijn oordeel de toeneming van de wereldbevolking en het over het geheel toch stijgende welvaartspeil niet min of meer verdisconteerde.

Koppeling van toekomstige rentabiliteit en toekomstige productiecapaciteit.

Koppeling van structuur en conjunctuur.

Men kan nog wel van mening verschillen omtrent de mate van overcapaciteit in West-Europa en over de duur hiervan, doch het is zeer moeilijk om het bestaan ervan te ontkennen. De over het geheel onbevredigend geachte prijzen in de verkoop zijn reeds een ernstige aanwijzing. In de wolindustrie en in enkele andere takken of delen van takken moge geen verontrustend surplus aanwezig zijn, in de katoenindustrie is een surplus wel onmiskenbaar.

Het O.E.E.C.-rapport gaat op één punt niet of althans niet voldoende in. Dit punt is het door ons reeds met nadruk gestelde verband tussen de begrippen productiecapaciteit, overcapaciteit en rentabiliteit. Indien men, zoals het O.E.E.C.-rapport terecht deed, tracht om het vraagstuk der overcapaciteit structureel te benaderen, dan moet men dit ook consequent doen. Een der consequenties van een structurele visie is het nagaan der vermoedelijke rentabiliteit op de langere duur of wel de „structurele rentabiliteit”. Men investeert geen grote bedragen voor rationalisering en modernisering (w.o. automatisering voor zoverre rationeel) en men leidt geen werkkrachten (van laag tot hoog) op voor het heden, doch voor komende jaren. Een voldoende structurele rentabiliteit is een voorwaarde voor het voortzetten der productie op den duur en daarmee voor de werkgelegenheid.

Dan is er het verband tussen structuur en conjunctuur. Voor ons aan de N.E.H., waar zij die de structurele en de conjuncturele problemen hanteren, nauw samenwerken, is dit wel zeer duidelijk. Indien men daaraan nog mocht twifelen, dan blijkt dit verband wel uit de volgende vragen.

Een eerste vraag die men krijgt, zowel bij het investeren van kapitaal (en zeker van aangetrokken kapitaal³⁾) als ten aanzien van de sociale verantwoordelijkheid bij het aantrekken en opleiden van werkkrachten, is namelijk: wat zijn de gevaren welke een industrie bedreigen bij een teruggang van de conjunctuur?

Een tweede vraag is: is men er zeker van dat de veelbesproken conjunctuurbeheersing garandeert dat een „re-

³⁾ Bij de ondernemingen met een redelijke rentabiliteit zal ongetwijfeld een groot deel der investeringen geschied zijn door herinvestering van uit de exploitatie verkregen bedragen. De fiscus bevordert deze decisie omdat uitkering van deze bedragen (als er geen vreemd geld bij komt, eigenlijk een geleidelijke liquidatie der zaak) veel zwaarder belast wordt.

Men neemt in zo'n geval (bewust of onbewust) kennelijk genoegen met een nog niet geheel zeker, vermoedelijk relatief laag rendement over de herinvestering tegenover een vaststaande hogere belasting bij onttrekking.

Met name geschiedt dit in die delen van de industrie waar men o.a. door samenwerking de structurele rentabiliteit niet te ongunstig ziet.

Bij een andere kijk op deze structurele rentabiliteit zal een kapitaalverschaffer echter vrij zeker een vrijmaking van kapitaal, met een fiscaal offer, verkiezen boven een risico met op den duur vermoedelijk alleen slechte kansen.

cession” geen depressie meer kan worden? Niemand zal deze garantie durven geven, zodat ook een gezonde industrie toch (afgezien van structuurveranderingen) uit hoofde van de conjunctuur met enige moeilijke jaren (misschien verliesjaren wordende) na elkaar rekening moet houden in haar financiering en in de te vormen reserves⁴⁾.

Structuur en „structurele prijzen” zijn niet los te bezien van conjunctuur. In een laagconjunctuur is de samenstelling van de kostprijs, en met name het element „vaste kosten”, (en vooral die vaste kosten welke tegelijkertijd out-of-pocket-expenses zijn) een grote factor. Een wijziging van de samenstelling van de kostprijs door een veranderde structuur ener industrie, beïnvloedt ook de „conjunctuurbestendigheid” en de risico's van een kapitaalverschaffer. De grootte van een conjunctuurreserve hangt daar nauw mee samen en deze grootte is weer een element in de structurele kostprijs. Structuur en conjunctuur zijn niet te scheiden en (het moge wat vreemd klinken uit de mond van iemand die zich vrijwel uitsluitend op structuurgebied beweegt) zeer node mist men dit kostprijzen conjunctuuraspect in het O.E.E.C.-rapport.

Gunstig afzetvolume.

Bij „trends” telt echter niet alleen volume maar ook prijs.

Na deze koppeling van productiecapaciteit aan structurele rentabiliteit en van structuur en conjunctuur komen wij weer terug op de overcapaciteit en de mate hiervan.

Wij zouden ons, een totaal andere benaderingsweg geëffend hebbend, nu verder goeddeels los kunnen maken van het O.E.E.C.-rapport, ware het niet dat velen zich wellicht enige pessimistische klanken uit dit rapport herinneren en zich daarbij realiseren dat onze Nederlandse textielindustrie met haar jaarlijkse omzet van circa f. 2,1 mrd. en met haar ruim 106.000 werknemers de derde industrie van ons industrialiserende land is.

Tot pessimisme is wat haar betreft zeker geen reden. Er is na de ruïne, welke de bezetter achterliet, enorm veel verzet. Er is sterk gerationaliseerd en ondanks de gedeeltelijke ongunst van het fiscale klimaat deels reeds sterk gemoderniseerd. Zonder de verrichtingen der andere sectoren te kort te doen kan men bijv. zeggen dat de modernste katoendrukkerij van West-Europa in Nederland staat. De aanpassing is nog niet voltooid, maar gelukkig is ze in volle gang. En wat collectieve rationaliserende maatregelen betreft staat de Nederlandse textielindustrie bij geen enkele Westeuropese textielindustrie ten achter en ook niet bij Amerika.

Indien morgen West-Europa werkelijk één markt werd, waarop allen vrijelijk konden concurreren, dan zou ik mij geen zorg maken over het aandeel wat zij daarin zou verwerven.

Het lijkt mij goed om dit uitdrukkelijk te stellen voor wij verder gaan, om elk misverstand te voorkomen.

Al ligt men echter, figuurlijk gesproken, ook goed in een zeilwedstrijd, dan beziet een verstandige stuurman toch steeds de ligging van het veld van schepen, teneinde zoveel mogelijk vooraan te blijven. En hij let op veranderingen van in casu de structurele wind, met mogelijk windstoten uit de hoek der overcapaciteit. Angst, waartoe geen reden is, is altijd een zeer slechte raadgever. Anderzijds weten de zeilers onder ons dat ook een spanne van voortijdige

⁴⁾ Men zie o.a. de artikelen van Prof. Dr. H. J. Witteveen in „E.-S.B.” van 29 september 1954: „Inflatie, revaluatie en de Miljoenennota 1955”.

Idem „E.-S.B.” van 19 oktober 1955: „Cyclus der averechtse conjunctuurpolitiek?; de Miljoenennota 1956”.

vreugde in de cockpit een goed schip en een goede stuurman wel eens een wedstrijd kan kosten. Een goede stuurman in het bedrijfsleven of bij de Overheid laat zich ook niet door een constante en zoele conjunctuurwind verleiden om het roer vast te zetten of door een te zware belasting de boot te weinig vrijboord te geven.

Indien ik even meeding met de vreugde in de cockpit en ook mijn deel nam van de gebruikelijke hartversterking te water, dan zou ik erop wijzen dat niettegenstaande de tweezijdige druk welke op „Europa” wordt uitgeoefend door enerzijds de overzeese industrieën met de lage loonkosten en anderzijds door de sterk gespecialiseerde, modern geëquipeerde en geautomatiseerde Amerikaanse katoen- en rayon-industrie, de Europese katoen- en rayon-industrie over de laatste jaren nog een groot produktievolume had en een aanmerkelijke export naar landen buiten Europa. Inzonderheid geldt dat voor de Nederlandse katoen- en rayonindustrie. En als men bijv. voor ons land uit de volumecijfers der laatste jaren een aannemelijke ontwikkelingslijn voor produktie en export zou uitstippen (de „trend”), dan ziet deze er vermoedelijk bevredigend uit.

Capaciteit en rentabiliteit op „lang zicht”. Structurele kostprijs.

Men verkijke zich echter niet op volumes alléén. De prijzen tegen welke deze totale produktie en dit exportvolume geplaatst worden, zijn een zeer belangrijke factor, zo niet een beslissende factor in deze lijn van ontwikkeling. De vraag is, of men deze volumes kan volhouden, d.w.z. of er genoeg verdiend wordt en of de fiscus voldoende in de onderneming laat om het gemiddelde bedrijf te doen blijven bestaan op de tegenwoordige produktiecapaciteit. Reeds een afzetvermindering van 5 of 10 pCt. beïnvloedt de kostprijs van een kapitaalintensief wordende industrie zeer sterk en daarmee het concurrentievermogen op deels reeds marginale markten.

Het vraagstuk der overcapaciteit is een „long time” vraagstuk.

De prijzen, waartegen men zijn produktie of zijn afzet plaatst of vermoedelijk zal kunnen plaatsen, moeten het structureel voortbestaan van een industrie en van een onderneming mogelijk maken. Indien men met een deel der produktiecapaciteit deze prijzen, nodig om voort te bestaan, niet kan maken, dan gaat dit deel (als er niets verandert) op een toekomstig surplus gelijken. Op het gebied van kostprijzen is ondergetekende geen deskundige. Indien iemand ons het anders kan voorrekenen, willen we niets liever dan bekeerd worden, want het zou ons geruster maken. Maar voorlopig kunnen we de prijzen, welke een industrie en een onderneming moeten maken om op den duur te blijven bestaan, niet anders zien dan zoals hieronder volgt ⁵⁾:

„Prijzen, nodig voor het structureel voortbestaan, wil globaal genomen zeggen: zodanige prijzen dat het gemiddelde, goed geleide bedrijf behoorlijk kan afschrijven (inhoudende de mogelijkheid tot zodanige modernisering dat het zijn structurele positie kan behouden), behoorlijke arbeidsvoorwaarden kan geven, noodzakelijke reserves (w.o. conjunctuur- en structuurreserves) kan vormen en het benodigde kapitaal een beloning kan geven, voldoende om het aan te trekken of te behouden”.

Zoals reeds eerder gezegd, helpt men niemand met het kijken door een donkere bril. Maar anderzijds zou het een

⁵⁾ Zie artikel Dr. J. Wisselink: „Moderne kartellering” in De Naamlooze Vennootschap van mei 1953.

grove fout zijn, indien men zich de eisen nodig voor zijn voortbestaan lager stelt dan zij in werkelijkheid zijn en dus iets voor zichzelf verbloemt. Zowel in het bedrijfsleven als bij het beheer van een land betaalt men dit op het eind duur. De eisen, welke naar het structureel voortbestaan van een industrie aan de verkoopprijzen mag stellen, bevatten o.i. niets excessiefs ⁶⁾.

Er zullen in de katoen- en rayonindustrie ongetwijfeld vele ondernemingen zijn welke deze prijzen maken. Er zullen er wellicht vele zijn die deze prijzen niet bereiken, ook nog wel onder de „goed geleide” bedrijven. De concurrentie is zeer scherp, vooral onderling op de binnenlandse markt, waar de druk van het kwantum groot is. Men kan ook nog menen deze prijzen te maken omdat men geen werkelijk goede kostprijsberekening heeft, wat bepaald geen monopolie is van de textielindustrie. Het komt ook voor dat men van aanvankelijk juist gestelde kostennormen is afgeweken en men allengs vergeten is dat de onderneming reeds water in haar kostprijswijn deed.

Bij ieder beleidsvraagstuk, en het capaciteitsvraagstuk is dit wel zeer geprononceerd, moet een structurele kostprijsberekening de basis zijn. Indien men zich zijn eigen bedrijf gerationaliseerd en gemoderniseerd (inhoudende een automatisering voor zover rationeel) voorstelt zoals men meent dat dit zou moeten geschieden en de daarna resulterende kostprijzen calculeert en — deze naast de vermoedelijk te bereiken verkoopprijzen stellend — tot het resultaat komt dat dan nog een deel der produktie niet af te zetten valt tegen de „structurele kostprijs”, dan is het overeenkomstige deel van het produktie-apparaat en het verkoopapparaat potentieel structurele overcapaciteit. Wij zullen straks zien hoe men door combinatievorming kostprijzen verlagen kan (eraan herinnerend dat ook de conjuncturele gevaren een element zijn in de structurele kostprijs), maar indien een betreffende calculatie uitwijst dat ook dit nog onvoldoende mocht helpen dan strekt het een ondernemer zowel economisch als sociaal slechts tot eer indien hij hieruit bijtijds de consequenties trekt ⁷⁾.

We realiseren dat deze structurele calculaties veel werk en kosten vereisen. Zij zijn echter allermint slechts een theoretisch desideratum, doch een noodzakelijke aanvulling voor het begrip „overcapaciteit”. Zij zullen ook een nuttige functie hebben om een mening te corrigeren welke men hier en daar wel hoort. De mening nl. dat omdat „alles draait” er eigenlijk geen overcapaciteit is in enkele Europese landen. Een mening, welke trouwens reeds een correctie moest vinden in de reeds genoemde gunstige conjunctuur en het acute gebrek aan arbeidskrachten voor de textielindustrie in enkele landen.

Het begrip *structureel* consequent doorvoerende is men er niet met de individuele onderneming. Bij een te bereiken structurele kostprijs (waarin — zoals we zagen

⁶⁾ Ze werden o.a. gepubliceerd in De Naamlooze Vennootschap van mei 1953 en noch van theoretische zijde noch van de zijde van de praktijk aangevochten. Uit de datum (mei 1953) blijkt wel dat dit geen prijsconstructie „pour besoin de la critique sur le Rapport O.E.E.C.” is.

⁷⁾ Het spreekt vanzelf dat men vaak niet kan differentiëren tussen het deel der produktie dat lonend (d.w.z. op een „voortbestaansprijs”) verkocht kan worden en welk deel niet. Dit omdat juist een volledig bezet bedrijf, soms zelfs alleen een eigenlijk overbezet bedrijf, de gunstigste kostprijs over het totaal geeft. Met name geldt dit voor een seriebedrijf dat slechts weinige en technisch en bedrijfs-economisch en commercieel nauw verwante artikelen maakt. Het antwoord is dan, globaal genomen, dat men of lonend werkt, d.w.z. dat men de „voortbestaansprijs” maakt of straks kan maken, of dat men eigenlijk in zijn geheel „surplus” is, of dreigt te worden.

— bijv. ook de conjuncturele risico's een rol spelen) moet men ook bezien wat door bijv. samenwerken in combinaties van ondernemingen, het overleg tussen combinaties te bereiken valt en welk effect deze maatregelen zouden hebben in het surplusvraagstuk. Een veel vernomen mening is ook dat een volledige Europese integratie alle moeilijkheden zou oplossen. Een mening waarvan men ten onzent wel teruggekomen is, doch welke men nog vaak op internationale conferenties hoort verkondigen, alsmede in artikelen van die zonnige zielen, welke het gegeven is zich los te kunnen maken van de realiteit. Ik wenste wel eens dat ook mij dit geluk beschoren was. Ook de Europese integratie zullen we dus bezien als remedie tegen het Europese surplusvraagstuk.

Gezien de korte tijd, welke ons ter-beschikking staat, zal dit hier slechts op beknopte wijze kunnen geschieden.

Rationalisatie en modernisering der individuele bedrijven.

Hoe belangrijk deze ook is, het zou een fout zijn om te menen dat alleen de eigen onderneming rationaliseert en moderniseert, en dat men dus straks met zijn eigen structurele kostprijs nog wat „omlaag” kan, terwijl een collega dit niet zou kunnen. Voor studenten zal deze redenering simpel lijken, maar als zij in later jaren in de praktijk zijn, zullen zij wel merken dat het soms moeite kost om niet eveneens te vervallen in deze onderschatting van een collega. Deze toch zal, tenzij hij achterlijk is (en dit is hij heus meestal niet), bij zijn calculaties wel ongeveer op hetzelfde punt komen als u.

Uw beider kostprijzen liggen dan wederom op ongeveer hetzelfde niveau, zij het op een lager niveau. De kwaliteit van uw beider produkten ligt dan wederom gelijk, doch op een hoger niveau. Een zeer belangrijke en nodige stap.

De vraag is echter in hoeverre men iets bereikt heeft ten aanzien van de structurele rentabiliteit en de structurele overcapaciteit.

De relatieve positie op de overzeese-exportmarkten is zeer zeker versterkt. Men kan aldaar weer beter concurreren, wat ontegenzeggelijk ook de druk op de binnenlandse markt wat zal verminderen. De prijzen op de overzeese exportmarkten zullen echter in het algemeen niet bepaald worden door Europa, doch door Japan, India enz. en in sommige artikelen door de Verenigde Staten. De modernisering hier zal, enkele artikelen daargelaten, niet bijgedragen hebben tot een algemene prijsverlaging op deze markten, met een resulterende vermeerdering van de totale afzet.

Wel zal (en ik verschil hier van mening met de non-elastic theorie van het O.E.E.C.-rapport) een lagere kostprijs de afzet in ons binnenland en op de Europese markten ietwat kunnen vergroten, doch een verbetering der marges zou wel eens goeddeels gebruikt moeten worden om het gros der ondernemingen aan hun structurele kostprijs te doen komen. Het is bij de sterke onderlinge concurrentie echter vermoedelijk onmogelijk dat men hier de marges zou kunnen verbeteren, tenzij men een onnodige en structureel désastreuze concurrentie beteugelt door meerdere samenwerking.

Structurele rentabiliteit en surplus niet verbeterd. Wel grotere conjunctureelgevoeligheid op belangrijk punt.

We zien dus dat door de individuele rationalisatie en modernisering, welk een belangrijke en noodzakelijke stap dit ook is, het surplusvraagstuk geenszins dichter bij een oplossing gekomen is en de structurele rentabiliteit

op de exportmarkten slechts relatief iets verbeterd zal zijn.

Er is wel iets anders gebeurd. Door de verandering in de structuur der meeste bedrijven is de industrie veel conjunctureelgevoeliger geworden. Men zal vanzelf denken aan de veel grotere kapitaalintensiviteit en ik zal het hierover ook voornamelijk hebben. Maar bij een technisch en bedrijfsorganisatorisch en commercieel eerste klas schip hoort ook een eerste klas bemanning, wil men het noodzakelijke zeer hoge rendement uit het bedrijf halen, zowel wat kwantum als wat kwaliteit van halffabrikaten en eindprodukten betreft. Het contingent medewerkers dat men (afgezien van de sociale overwegingen) ook bij een conjunctuurteruggang wil behouden, is veel groter geworden dan de in de oudere literatuur veelgenoemde kern.

De doorsnee textielabriek van zegge nog tien jaar geleden is niet te vergelijken met het geacheveerde produktie-apparaat van thans. Concurrentie is strijd en men vergeve mij een wat oneerbiedige vergelijking van toen en nu indien ik de twee eerder genoemde collega's nu andermaal ten tonele voer, doch nu beide gerationaliseerd en gemoderniseerd.

Men kan ze vergelijken met twee mannen die elkaar, figuurlijk gesproken, tot dusverre technisch en commercieel met knuppels bevochten. Doch na de modernisering is elk van hen niet meer bewapend met een knuppel, doch, om in de wapens van het handgemeen te blijven, met een klewang. De wapens zijn alleen maar scherper en gevaarlijker geworden. Gevaarlijker niet alleen voor de concurrent, maar ook voor de man die ze voert, omdat hij er zichzelf aan bezeren kan. Een moderne spinnerij, annex automatische weverij, is zeer kapitaalintensief, kapitaalintensiever dan bijv. de doorsnee machinefabriek⁸⁾. Binnen de kostprijs zullen de vaste kosten relatief aanmerkelijk gestegen zijn en de variabele kosten gedaald.

De hogere fractie vaste kosten heeft tweërlei gevolgen. In de eerste plaats wordt de toch reeds sterke drang om, als het nog maar even kan, bij een teruggang der conjunctuur de volle bedrijfsbezetting, c.q. omzet, te handhaven nog heviger. Ieder weet wel wat het in een kapitaalintensief bedrijf kost om van 3 bedrijfseconomisch gemotiveerde ploegen „slechts” terug te gaan tot het equivalent van 2½ ploeg.

Dit lijkt (en ik kijk hier vanuit de conjunctuur ook even in de structuur) de eerste consequentie van de hogere vaste kosten, maar het is eigenlijk al de tweede. Door de modernisering toch is nl. het geproduceerde kwantum, in het algemeen gesproken, reeds op een hoger niveau gekomen dan vroeger. Meestal levert een moderne installatie per uur meer dan de oude installatie welke zij verving en iedere ondernemer heeft bovendien getracht om het nu veel meer kapitaalintensieve bedrijf intensiever te gebruiken om aan een zo gunstig mogelijke kostprijs te komen. Bijv. door van 1 ploeg op 2 ploegen en van 2 op 3 ploegen over te gaan.

Beide consequenties der individuele modernisering samenvattend is de conclusie dat men structureel al op een hogere produktie is gekomen en dat men deze bij een conjunctuurteruggang veel moeilijker kan verminderen.

De bekende „druk van het kwantum op de markt” is dus toegenomen.

⁸⁾ Zie ook het uitstekende Rapport van de Produktiviteitsgroep Katoenindustrie: „Aanpakken of inpakken. De katoen- en rayonindustrie in de Verenigde Staten”.

Door hogere vaste kosten grotere druk op prijzen bij laagconjunctuur. Financiële uitholling grondiger. „Uitzieken” duurt langer.

Wij hebben in het begin gezien wat de „structurele kostprijs”, anders gezegd de voortbestaanskostprijs, inhoudt. Welke consequenties heeft de zoëven geconstateerde grotere druk van het kwantum op het prijsniveau, wat reeds nu vaak onbevredigend wordt geacht? Het dalen van prijzen in een laagconjunctuur tot (om het gemakshalve grovelijk nog zo aan te duiden) op het niveau der variabele kosten was reeds vóór de modernisering geen aanlokkelijk vooruitzicht⁹⁾. Maar nu zal een gemoderniseerde onderneming, met haar lagere variabele kosten c.q. out-of-pocket expenses, met haar verkoopprijzen tijdelijk nog verder naar beneden kunnen gaan zonder, in het algemeen gesproken, in liquiditeit terug te lopen.

Dit geldt niet alleen voor de financieel sterke onderneming, doch ook de financieel zwakkere heeft dit voordeel, naar mate zij haar bedrijf heeft gerationaliseerd en gemoderniseerd, w.o. geautomatiseerd voor zover rationeel. Men kan dus bij een voor elk type bedrijf gelijkwaardige organisatie een extreme concurrentie langer volhouden, en kan elkaar structureel grondiger uithollen.

Indien mijn collega's en vooral mijn naaste collega's Pruijt en Brands niet zulke verstandige mannen waren, die hun studenten ook leren dat een schijnbare theoretische open deur in het bedrijfsleven en bij de Overheid in de praktijk nog wel eens gesloten blijft, of om politieke redenen weer dicht valt, dan zou ik van de studenten onder dit gehoor het verwijt vrezen dat Wisselink nu enige bekende wegwijzers nog eens overschildert. Indien ik inderdaad overschilder, dan doe ik dit met de in het wegverkeer zo bekende lichtgevende verf, zodat ook ogen, wat vermoeid door het langdurig staren in bijv. politieke schemeringen, de handwijzer niet missen.

Hoewel een verstandige Overheid een structurele politiek voert, vergeet zij blijkbaar wel eens dat een structurele politiek ook van een bedrijfstak niet onnodig door conjuncturele ontwikkelingen doorkruist moet worden. Een conjunctuurreservé moet bijv. zo groot zijn dat men geen middelen bestemd voor modernisering moet gebruiken om een gat in de dijk, ontstaan door de zuigings der conjunctuur, te dichten. En voor een structureel op op peil blijven van een grote deviezenbron en een grote werkgelegenheid moet de fiscus de vorming van conjunctuurreserves aanmoedigen en zeker niet hinderen.

Verder hoort bij een structurele industrialisatiepolitiek ook een structureel kartelbeleid. Juist een structureel kartelbeleid is een der beste middelen tegen ongewenste economische en sociale repercussies van een conjunctuurteruggang.

Na mijn excuses tegenover mijn gewaardeerd gehoor voor het opschilderen van een bekende handwijzer vat ik de draad weer op bij de conclusie dat het langer duurt voor men collega's tot het opgeven van de strijd dwingt. Een „sanering langs natuurlijke weg”, dus ook een verdwijnen van een surpluscapaciteit zal langer duren. Hetgeen zeggen wil dat men, bij een goedeels zelfde niveau van modernisering, langer en dieper onder zijn kostprijs moet werken dan vóór de modernisering, dat men elkaar grondiger financieel uitholt, en dat men zijn onderneming

(en de gehele industrie), structureel bezien, relatief meer ziet verzwakken.

Dat dit juist in een periode van technische en bedrijfs-economische evolutie ernstig zou worden, behoeft geen betoog. En men herinnere zich weer even wat een structurele kostprijs inhoudt.

Dynamische kartellering niet belemmeren. Voor vele delen der industrie is het vormen van combinaties, horizontaal en verticaal, uitermate noodzakelijk, ook voor behoud binnenlandse markt.

Het is wel duidelijk hoe men zich aan de eigen nieuw verkregen klewang bezeren kan, tenzij men deze verstandig gebruikt. Dat wil zeggen volledig gebruiken op de exportmarkten, doch met de restricties der rationaliteit op de binnenlandse markt.

Wij hebben de conjuncturele gevaren gezien en mijn gehoor zal dus zelf al denken aan dynamische quote-kartels en aan het vormen van combinaties.

Over de dynamische quotekartels wil ik alleen zeggen dat zij een uitstekend middel zijn om désastreuze gevolgen voor de structurele politiek bij een conjunctuurteruggang te mitigeren, zulks afgezien van hun rationaliserende werking door, voor zover structureel nodig, het terugbrengen van een surpluscapaciteit zonder grote economische en sociale schokken. Een Overheid, die een structurele politiek voert, moet dit in het oog houden en ook dat het bijeenkomen en organiseren van een kartel tijd kost. Een parate divisie moet men bij de hand hebben. Men kan ze niet in 4 maanden uit recruten organiseren, noch ze nu eens ontbinden en dan weer vormen.

Waar ik elders al uitvoerig ben ingegaan op-kartellering¹⁰⁾, wil ik mij nu beperken tot de samenwerking in combinaties. Wederom om misverstanden te voorkomen zij vooropgesteld dat niet overal de combinatie nodig is en zeker niet voor uitgesproken variabele bedrijven, welke specialiteiten vervaardigen. Het is zelfs de vraag, of ze in sommige gevallen wel gewenst zou zijn.

Maar voor vele en grote delen der industrie zal het vormen van combinaties, in de eerste plaats horizontaal doch zeker ook verticaal, nodig zijn uit tweeërlei oogpunt. In de eerste plaats om de kosten van produktie en distributie te verlagen en in de tweede plaats om het conjuncturele gevaar der sterk stijgende vaste kosten te mitigeren.

Wat de verlaging der kosten van produktie en distributie betreft, mijn studenten kennen de motivering en goedeels kunnen wij verwijzen naar het eerder genoemde rapport van ons produktiviteitsteam: „Aanpakken of Inpakken”. De voordelen van specialisatie in produktie, grotere series, collectieve verkoop en orderverdeling, een completer assortiment, lagere verkoopkosten enz., dit alles spreekt. In de eerste plaats is nodig het combineren van weverijen annex hun finishing. Dat men echter even later met het oog op de relatieve factorfixatie en de kwaliteitsbeheersing ook aan de onderlinge aanpassing van spinnerij, weverij en finishing, dus ook verticaal moet denken, is wel duidelijk.

Is dit een eis voortvloeiend uit de structurele trend, ook de gedeeltelijke neutralisering van het genoemde conjuncturele gevaar is een sterk punt voor de combinatie. Zij geeft een betere beheersing van het aanbod en een betere risicoverdeling tussen commercieel elkaar direct of indirect rakende, doch in hun outillage toch

⁹⁾ In feite, algemeen genomen: de variabele kosten, vermindert met een eventuele „non-out-of-pocket” fractie hiervan, en vermeerderd met dat deel der vaste kosten wat „out-of-pocket” is.

¹⁰⁾ „Moderne kartellering” in De Naamloze Vennootschap, mei 1953; „Kartelorganisatie” in De Nederlandse Industrie, december 1953.

verschillende ondernemingen. Maar ook het elkaar niet meer nodeloos omlaagdrukken tot niet-lonende prijzen is minstens even belangrijk.

Met haar belangrijk contingent grote, in serie producerende ondernemingen stond reeds vóór de oorlog van alle Europese katoenindustrieën de onze het dichtst bij de Amerikaanse. Vluchtend uit de concurrentiesfeer der landen met de lage lonen gaat onze industrie structureel nog meer de Amerikaanse kant uit. Het is logisch dat zij dan ook de tweede stap navolgt, die de Verenigde Staten ook reeds zetten, nl. het vormen van combinaties. Dat deze tweede stap geschiedt in een land waar de publieke opinie en de wetgeving tot voor kort „big business”, „combines” en „cartels” bestreden heeft, spreekt o.i. boekdelen. Niet voor niets hebben schrijvers als Schumpeter en Galbraith gevraagd om een rustig en objectief oordeel.

Men realiseer zich dat in de kostprijs van katoenen eindproducten de prijs van de ruwe katoen (al zijn we daar nu even van af) en de lonen al eigenlijk bevroren elementen zijn¹¹⁾, door iets wat op een monopolie of een combine lijkt. En wat denkt men van de prijzen van de K.S.G. en de „Big Oil”, alsmede van sommige delen van de „Big Chemical”? Alleen de overige kosten zijn nog een vrij element.

Voor vele en grote delen der industrie is de combinatie of een equivalente samenwerking logisch. Zij is nodig voor het behoud van onze relatieve positie op de overzeese exportmarkten en — als we inderdaad binnen Europa onze gelijke kansen kunnen krijgen door een werkelijke liberalisatie — voor het verwerven van ons deel van de Europese markt. Ze is, nu Nederland liberaliseert, doch vele andere Europese landen dit slechts schoorvoetend doen, of schijnbaar wel doch de facto gedeels niet (door handhaving van hoge invoerrechten en andere import-restricties), ook broodnodig voor het behoud van onze positie op de binnenlandse markt. Men late zich niet verblinden door een nu nog goede kwantitatieve positie, vooral niet in deze hoogconjunctuur, doch denke structureel en ook aan de structurele kostprijs.

Het zou een beleidsfout zijn indien men hier te lande deze logische consequentie niet trok.

Combinatievorming helpt slechts gedeeltelijk tegen conjuncturele gevaren en zeer weinig tegen de Europese surplus-capaciteit. Verder overleg nodig.

Indien onze industrie, behalve enkele variabele bedrijven en bedrijven welke „specialiteiten” maken, zou bestaan uit de nu reeds aanwezige verticale ondernemingen op meest-economische bedrijfsgrootte, uit combinaties van verticale bedrijven en uit nieuwe, efficiënte combinaties van tot dusverre onafhankelijke single weverijen, plus spinnerijen en finishingbedrijven, dan is dit een enorm resultaat. Een aanmerkelijke besparing op produktiekosten en distributiekosten. De vooruitgang ten aanzien van de conjunctuurgevoeligheid is moeilijk kwantitatief te taxeren, doch het lijkt niet gewaagd om te stellen dat dan reeds een belangrijk gedeelte is verricht van wat men o.i. kan doen.

Het zal mijn gehoor misschien een psychologische fout lijken indien men een aantal ondernemingen, welke o.i. nog voor een enorme taak staan, n.l. de voltooiing en het bijhouden der individuele modernisering en de samenwerking in combinaties, nu alvast vertelt dat zij er ook

nadien niet zijn¹²⁾. Het verbloemen van een logische consequentie zou een grotere fout zijn, afgezien van het feit dat dit niet verantwoord is.

Weer terugkomend op ons beeld van de knuppel en de klewang kan men stellen dat de klewang-dragers dan in groepen verenigd zijn. In Frankrijk vergaart Boussac een dergelijke groep en is nu druk bezig met het verwisselen van knuppels tegen klewangs, c.q. het genezen van financiële klewangwonden.

De klewang wordt niet meer gebruikt tussen groepsleden onderling, maar het gevaar der enorme fractie vaste kosten blijft bestaan tussen onze grote verticale ondernemingen en de groepen. Met alle potentiële consequenties in de laagconjunctuur, waarbij men de waarschuwingen van Witteveen niet moet vergeten¹³⁾.

Er zal dan verder overleg tussen de groepen en de grote (meest verticale) individuele ondernemingen nodig zijn, een overleg waartoe men eerder bereid zal zijn, omdat de partijen wel ongeveer gelijkwaardige tegenstanders zouden zijn in de strijd. Een vruchtbare samenwerking komt, zoals de praktijk uitwijst, meestal alleen tot stand bij een zekere gelijkwaardigheid. Het aantal partijen is bovendien sterk verminderd, wat in dezen ook weer een winstpunt is.

De noodzakelijkheid van dit verdere overleg zal voor U het sterkst gesproken hebben door de geschetste conjuncturele gevaren. Maar ook uit een structureel oogpunt, het handhaven van de relatieve structurele positie, spreekt m.i. deze noodzakelijkheid, indien U zich weer even de inhoud van de structurele kostprijs, de voortbestaans-kostprijs, realiseert. En zich ook weer de indruk herinnert dat voor een nog groot deel der industrie de prijzen nu op een o.i. onbevredigend niveau liggen.

Het gaat niet om goede arbeidsvoorwaarden, een voldoende modernisering of een voldoende conjunctuur-reserve, een voldoende structuurreserve of een voldoende beloning van het kapitaal, maar *alle* zijn nodig voor het voortbestaan van onderneming en werkgelegenheid en voor een actiefpost in onze betalingsbalans. Men zij hier bij het bedrijfsleven en bij de Overheid zeer kritisch en men verwarre vooral niet een redelijk of zelfs gunstig dividend over een aandeelkapitaal met een rendement over het geïnvesteerde vermogen en zeker niet met een structurele rentabiliteit.

Door het zoëven weer genoemde woord „structurele rentabiliteit” zult U voor Uzelf misschien al de opmerking gemaakt hebben dat ook door de combinatievorming en het geschetste latere overleg tussen groepen, hoewel ze de structurele en conjuncturele weerbaarheid der Nederlandse industrie zouden verhogen, nu fond niets veranderd is aan de Europese surplus-capaciteit. En dit is juist. Of men een surplus heeft tussen zegge 50 individueel werkende ondernemingen, straks tussen misschien 6 grote verticale ondernemingen en 6 equivalente combinaties en wat individuele variabele bedrijven, later tussen groepen binnen een geliberaliseerd West-Europa, of tussen de Europese landen onderling, een surplus blijft een surplus. Maar men verlieze niet uit het oog dat door het verlies van combinaties de mogelijkheden tot hantering van een surplus en een aanpassing met geringere economische en sociale schokken veel zouden verbeteren.

¹²⁾ Overigens, wanneer kan men zeggen dat een bedrijfstak „er is”? Werkende op een structurele en dat is een dynamische basis, m.i. nooit.

¹³⁾ Zie „E.-S.B.” van 19 oktober 1955 ev.

¹¹⁾ Zie: „De consequenties van „parity”, door Dr. H. J. Kuhlmeier in „E.-S.B.” van 23 maart 1955.

Invloed van de Europese integratie.

Wij moeten nu nog, gelijk in uitzicht gesteld, bezien in hoeverre de vaak als panacee voor alle Europese kwalen genoemde liberalisatie van het Europese handels- en betalingsverkeer het surplusvraagstuk zou beïnvloeden. Wij gaan dan niet uit van de tegenwoordige werkwijze, doch van een werkelijke liberalisatie, d.w.z. niet alleen afschaffen van alle kwantitatieve restricties, doch ook van onderlinge, vaak nog hoge, invoerrechten alsmede administratieve belemmeringen en systematische vertragingen. Grotere series geven lagere kostprijzen, ook voor de overzeese export.

Deze liberalisatie is een indirecte steun voor de Europese exportpositie, maar bij herhaling is er door Dr. Kroese en ondergetekende en door de voorzitter van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Twente en Salland, de heer H. van Heek Hzn., op gewezen dat deze het surplusvraagstuk niet oplost ¹⁴⁾. Volledigheidshalve vermelden wij dat het O.E.E.C.-rapport de toeneming der bevolking en de vermeerdeerde welvaart reeds verdisconteerde. Kwantitatief helpt het Europa niet of wij onderling elkaar wat verkopen. De dan mogelijk wordende rationelere produktie en distributie en de resulterende lagere kostprijzen zullen echter ongetwijfeld een grote steun zijn, zowel op de Europese markten als voor het behoud van de zeer nodige export buiten Europa en zij zullen dus indirect de druk van het Westeuropese surplus op de totale Europese markt verminderen. Onze eigen industrie, exportminded en gewend om te vechten, zal van de Europese integratie, mits volledig, wellicht relatief iets meer profiteren dan ettelijke andere. Dat het tempo der onderlinge Westeuropese liberalisatie aanmerkelijk moet worden versneld, óók voor de kostprijzen van de Europese overzeese export, werd reeds vroeger betoogd ¹⁵⁾.

Zowel Dr. Kroese als ondergetekende wezen reeds lang voor het O.E.E.C.-rapport op de dalende trend in de wereldexport van textiel eindprodukten, en ook het O.E.E.C.-rapport komt tot dezelfde conclusie. De eigen industrialisatie van tot dusverre importerende landen, deels economisch gemotiveerd doch deels blijkbaar soms op sentimenten en „national pride” berustend, gaat zeer waarschijnlijk door. De zgn. „vlucht naar boven”, d.w.z. een overgang op grote schaal naar fijnere artikelen, geeft maar een zeer beperkt soelaas, omdat men op de overzeese markten hiervan slechts een zeer beperkt quantum kan plaatsen. Het is verwonderlijk welk een taai leven klanken en kretten hebben, doch wie dit niet gelooft, moet maar eens een zgn. consumptiepyramide opzetten.

Alles bij alles genomen zal het de vraag zijn, of op de overzeese markten voor de Europese industrie als geheel een merkbare debietvermeerdering verkregen kan worden tegen de structurele kosten. Dat Nederland, welks exportbedrijven reeds veelal gunstiger liggen wat bedrijfs-grootte, integratie en samenwerking betreft dan andere Europese landen, met zijn exportervaring en commercieel een zeer goede reputatie, dan geen betere kansen zou

hebben dan enkele andere compagnons in de Europese integratie, is voor mij géén vraag.

En dit feit, dat onze kansen relatief wel werkelijk niet slecht liggen, moet ons des te meer een aansporing zijn om tijdig door een logische verdere samenwerking in deze zware wedstrijd ook aan de kop van het peloton te blijven rijden. Ook ten bate van Europa want de Nederlandse export is straks ook een „European asset”.

Overcapaciteit, modernisering, oude bedrijven en „obsolete capacity” vormen één probleem.

Wij hebben de Europese structurele surpluscapaciteit nu wel bezien en ook hetgeen in de lijn der structurele politiek van onze eigen industrie zou liggen. In een overbevolkt land, met weinig natuurlijke hulpbronnen staat de industrialisatie in het brandpunt der overheidsbelangstelling. Ook zij tracht een structurele politiek te volgen. Indien dit niet altijd gelukt, dan ligt dit niet aan de hoofdamttenaren van Economische Zaken, een ploeg waarvoor ik groot respect heb, maar aan de politieke schemering, elders en hier, waarvoor ik de genoemde bekende handwijzers nog eens van lichtgevende verf voorzag. Ik hoop ook hun nog enkele argumenten verschafft te hebben om de doorkruisingen van deze structurele politiek zoveel mogelijk te voorkomen.

Het is een verdienste van het O.E.E.C.-rapport dat dit het belang van de Europese textielindustrie zowel als deviezenbespaarder (wat zou het beeld zijn indien wij alleen eindprodukten importeerden!) en als deviezenbrenger door export duidelijk stelde. Om van de werkgelegenheid niet te spreken.

Alvorens nu na te gaan wat in Europees verband (behalve een interne, snelle en volledige liberalisatie) nog ten aanzien van het surplusprobleem verricht zou kunnen worden, wil ik — wellicht overbodig — nog weer even onze toetssteen noemen, nl. de structurele rentabiliteit en u herinneren aan de inhoud van de structurele kostprijs. Deze toch is ons uitgangspunt.

Ook releveren wij de verandering der industriestructuur wat de sterk gestegen en nog stijgende fractie vaste kosten betreft. De consequenties indien men een laagconjunctuur zonder overleg zou ingaan, zijn U bekend, nl. een potentiële grondige financiële uitholling, tenzij het vormen van voldoende conjunctuurreserves mogelijk is, c.q. fiscaal niet wordt belemmerd.

Doch ook structureel spelen deze veel hogere vaste kosten een rol, wat U zal blijken als ik mijn in de aanvang gegeven belofte om de verouderde capaciteit onder dezelfde structurele noemer te brengen inlos.

Dat wij het hier in Nederland en in een ééngeworden Europa op lang zicht van het efficiënte en gemoderniseerde bedrijf moeten hebben, zowel voor onze betalingsbalans als voor de structurele werkgelegenheid is duidelijk. Het economisch leven is dynamisch. Eveneens dat dit bedrijf financieel gezond moet blijven, want de modernisering en de marktontwikkeling staan niet stil.

Deze ontwikkeling gaat zo snel dat de wedstrijd tussen de gerationaliseerde bedrijven en tussen de „obsoletes” en de aanpassing van de produktiecapaciteit aan een structureel houdbare afzet wel eens eerder afgelopen zou kunnen zijn dan we nu menen. Een voorwaarde daartoe zou echter zijn een snelle liberalisatie, opdat een ander land niet in een broeikastje „obsoletes” direct of indirect in het leven houdt, terwijl bijv. Duitsland en Nederland dit niet doen. Drie emmers schoon water en een emmer vuil water zijn nl. samen vier emmers vuil water.

¹⁴⁾ Dr. W. T. Kroese, „Verleden, heden en toekomst der katoenindustrie”, Bijlage bij „E.-S.B.” van 26 mei 1954;

Dr. J. Wisselink, „Hoe viert men deze sloep?” in „E.-S.B.” van 22 juli 1953;

Dr. J. Wisselink, „Het tempo der Westeuropese liberalisatie” in „E.-S.B.” van 21 april 1954;

Dr. J. Wisselink, „Zet het offensief door” in „E.-S.B.” van 28 april 1954;

H. van Heek Hzn., Nieuwjaarsredes K. van K. voor Twente en Salland.

¹⁵⁾ Dr. J. Wisselink, „Het tempo der Westeuropese liberalisatie”, in „E.-S.B.” van 21 april 1954.

Schijnbaar zou hiermede het probleem opgelost zijn door de bekende therapie van „uitzielen”. Het is echter de vraag, of de prijs hiervoor niet te hoog zou worden. Deze prijs zou o.i. te hoog worden indien het deel onzer industrie dat structureel rendabel is en het grote deel dat dit o.i. worden kan, door de prijsdruk der overcapaciteit en de prijsdruk van toch niet houdbare „obsoletes” financieel te veel uitgehold zou worden. Indien het eerste deel niet volledig kan doorgaan en vooral indien de tweede categorie niet tijdig tot rationalisering en modernisering der individuele bedrijven en het vormen van combinaties kan komen en voldoende reserves kan vormen en behouden, dan zijn wij in het wereldverband te laat paraat. En dan gaat er onnodig terrein verloren, zowel voor Nederland als voor Europa. Ook voor een collectief Europa is de relatief zeer belangrijke Nederlandse overzeese export een belangrijke deviezenbron en werkgelegenheid.

Met name dreigt dit gevaar der te grote uitholling bij een enigszins langdurige teruggang der conjunctuur. Het gemoderniseerde bedrijf heeft dan wat vóór op de obsoleete, maar ook iets tegen. Vóór heeft het zijn betere kwaliteit en een lagere kostprijs. Tegen heeft het zijn grote vaste kosten, waarbij men ook denke aan de structureel nodige investeringen, welke toch moeten kunnen doorgaan. Alle bedrijven, doch juist de gemoderniseerde, zullen trachten om zo lang mogelijk een zo gunstig mogelijke bedrijfsbezetting te handhaven en de verkoopprijzen kunnen dan inzakken tot op de variabele kosten c.q. „out-of-pocket expenses”¹⁶⁾. Wij constateerden eerder hoe de druk van het kwantum op de markt is vergroot.

Bij deze prijsconcurrentie heeft het oude bedrijf hogere variabele kosten en zal dus, in het algemeen, sneller in liquiditeit teruglopen. Het is ondoenlijk om een beeld te verkrijgen voor geheel Europa, maar onze indruk voor bijv. België en Nederland is, dat aldaar vele oudere bedrijven nog een goede liquiditeit bezitten, althans een gezonde financiële positie.

Naast liquiditeit speelt structureel echter een rol de verborgen „financiële uitholling” van het — op hoge vaste lasten zittend — gemoderniseerde bedrijf. Financiële uitholling omdat dit dan wellicht enkele jaren niet aan zijn nodige afschrijvingen toekomt. Een conjunctuurreserve moet zo groot zijn dat ook in een laagconjunctuur een bedrijf zijn structurele politiek niet behoeft te onderbreken.

Ik vrees dat vele ondernemingen deze reserve, mede door de tegenwoordige fiscale normen, nog niet of nog onvoldoende bezitten. Alleen hierdoor komt de conjunctuurreserve geheel in het structurele vlak. Wat ook een Overheid, die toch een structurele politiek wil voeren, niet uit het oog moet verliezen.

Enige inkrimping tot een structureel rendabele capaciteit terwijl men moderniseert.

Het is logisch en gezond dat de produktie en de werkgelegenheid zich allengs verplaatsen naar de structureel rendabele bedrijven en combinaties van bedrijven. Het zal niet te vermijden zijn dat daarbij niet structureel rendabele bedrijven verdwijnen, wat ook binnen een onderneming kan geschieden. Men moet dit vooral niet verhinderen, ook niet als een angstig wordende burgervader naar Den Haag of Brussel snelt of een député naar de Quai d'Orsay. Het enige wat men kan doen, is deze overgang te laten verlopen met zo gering mogelijke economische en sociale

¹⁶⁾ Zie wederom noot 9

In het algemeen genomen: de variabele kosten, verminderd met de „non-out-of-pocket” fractie hiervan en vermeerderd met dat deel der vaste kosten wat „out-of-pocket” is.

repercussies, waartoe bijv. een uitgesproken dynamisch quotekartel een middel zou zijn.

Ik herhaal weer dat ik mij, mits de Europese liberalisatie en de fiscus ons gelijke kansen geven, geen zorg maak voor de relatieve positie van onze eigen industrie. De algemene Europese structurele politiek raakt ons echter zeer. Ze kan ons veel onnodig geld kosten, het bereiken van een goede positie vertragen en ons daardoor indirect ook mogelijkheden voor onze overzeese export doen missen. Bovendien zal men van ons ook een mening verwachten in Europees verband, bijv. ter O.E.E.C.

Logisch zou zijn een matige, niet te duur betaald wordende geleidelijke inkrimping der produktiecapaciteit, terwijl men moderniseert. Of men dit in O.E.E.C.-verband zou kunnen bereiken, is zeer de vraag, doch het zou m.i. wel moeten worden gesteld. Waar vele diplomaten de paardensport kennen is het begrip „niet te duur” zeer kort te verduidelijken met de vraag: „welke paardenfokker zou riskeren dat zijn beste jonge paarden, van wie hij het straks in de wereld-wedstrijden moet hebben, te weinig voer krijgen?”

Theoretisch zou ook hier een sterk dynamische kartellering (sterk dynamisch, want Europa heeft niet veel tijd meer) het „niet te duur” kunnen bewerkstelligen, doch men kan zulks — wij zullen zien waarom — gerust als onuitvoerbaar ter zijde stellen.

Indien over „enige inkrimping” gesproken wordt, zal dadelijk de vraag rijzen, hoeveel deze „inkrimping terwijl men moderniseert” zou moeten bedragen. Een vraag, die vrij zeker door niemand exact beantwoord zal kunnen worden. Zeker niet in simpele eenheden. Een meting in bijv. het aantal weefgetouwen heeft geen zin, indien men niet dadelijk de produktie-uren per week of per jaar zou vermelden. En hoe weegt men de produktiecapaciteit van het ene getouwtype tegenover het andere af? Hoe meet men bij de enorme variatie van produkten een finishingcapaciteit? Wij komen hier straks op terug, doch willen wél alvast stellen dat indien men hier een welhaast onvermijdbare fout zou aanvaarden men, ook om sociale en handelspolitieke redenen, beter teveel dan te weinig kan inkrimpen¹⁷⁾.

Het stellen van dit desideratum van enige inkrimping heeft dan ook geen ander doel dan niet alleen hier te lande, waar men de situatie wel inziet, doch ook in andere landen een meer algemeen begrip voor de structurele positie der Westeuropese „cotton and allied industry” te verkrijgen en de structurele politiek van en ten aanzien van de Westeuropese industrieën op dit punt zo goed mogelijk te coördineren. Het heeft bijv. voor de totale Europese situatie over zegge 10 jaren totaal geen zin indien de industrie van één land of bijv. de Benelux zich beperkingen oplegt, terwijl een ander land aan dit vraagstuk niets doet of zelfs nog rustig zo voortgaan met uitbreiding. Of dat één land de „obsoletes” laat afsterven, terwijl een ander land ze kunstmatig in het leven houdt.

Niet minder spreekt in deze de noodzaak van een structurele coördinatie van de handelspolitiek van West-Europa-als-geheel tegenover derden, bijv. ten aanzien van Oost-Europa¹⁸⁾.

¹⁷⁾ Bij enige inkrimping zou vanzelf weer de rentabiliteit op lang zicht, de structurele rentabiliteit, als basis moeten worden genomen. Men zou dus capaciteit moeten bezien na rationalisering en modernisering en in de 2 of 3 ploegen welke men op grond van de afzetmogelijkheden en de structurele kostprijs heeft gecalculleerd.

¹⁸⁾ Het zou bijv. absurd zijn om in West-Europa de produktiecapaciteit iets in te krimpen, c.q. niet uit te breiden en de importen uit de landen achter het ijzeren gordijn te vergroten. Importen, welke vaak kennelijk geschieden los van een kostprijs, laat staan van een structurele kostprijs.

Op het gevaar van onwillekeurige uitbreiding der productiecapaciteit bij modernisering werd reeds gewezen. Daarnaast kan de fiscale politiek van een land daartoe medewerken, alsook handelspolitieke maatregelen als exportvergoedingen enz. Ook hoort men soms nog ontstellende uitingen omtrent het opvangen van een arbeidsoverschot voor sommige streken en van een bevolkingsaccres door uitbreiding van werkgelegenheid in de textielindustrie. Alsof ook het vraagstuk der totale werkgelegenheid structureel niet primair is.

Het bekende en nuttige boek van Hofland: „Geen tijd” laat ons niet in het duister omtrent het lot van rapporten in de oceaan van papier. Ik vrees dat zelfs een maar grovelijk gefundeerde slogan méér helpt dan vele rapporten, al ware het alleen maar om althans per land een verdere vergroting der productiecapaciteit te voorkomen¹⁹⁾. En om zich eens goed te bezinnen wat structurele rentabiliteit betekent.

Voorkoming verdere vergroting surpluscapaciteit.

Indien men deze „geleidelijke inkrimping terwijl men moderniseert” niet zou kunnen bewerkstelligen, dan ware echter reeds veel bereikt indien men kon voorkomen dat bij de bestaande structurele overcapaciteit de productiecapaciteit nog uitgebreid wordt. Er zijn natuurlijk uitzonderingen, bijv. indien een zich nieuw ontwikkelende markt een produkt vraagt waarvoor een speciale installatie misschien een speciale fabriek, nodig is. Doch een uitbreiding (wat iets anders is dan vervanging bij modernisering) in de bulkartikelen zou absurd zijn. En toch is dit gevaar groot, juist — zoals wij zagen — bij modernisering. Ook steunmaatregelen van sommige landen geven daar nog aanleiding toe. Men zou tegen uitbreiding nauwlettend moeten waken.

¹⁹⁾ In deze gecompliceerde materie kan men geen nauwkeurige koers uitzetten. Men kan alleen beproeven een grove indicie voor een koers te geven. Het gevaar dat men ook met een grove aanduiding fouten maakt is altijd aanwezig, doch dan moet men ramen welke fout het minst zou kosten. Het „ietwat inkrimpen terwijl men moderniseert” wil bepaald niet meer zijn dan een grove indicie.

Al zullen wij ons straks nader beperken tot „geen vergroting”, gaarne willen wij nog even ingaan op de vraag: en wat zouden de gevolgen wel zijn indien de industrie eens iets teveel inkromp? Voor zover wij dit kunnen overzien, zouden de gevolgen van deze fout niet opwegen tegen de andere mogelijkheid, nl. dat men te weinig inkrimpt of nog uitbreidt. Structurele rentabiliteit heeft vanzelfsprekend zowel een sociaal als een economisch aspect. Beide zijn nauw verbonden. Zonder voldoende rentabiliteit blijft op den duur een deel ener industrie niet bestaan en ook niet de overeenkomstige werkgelegenheid. Omgekeerd wordt zonder een voldoende rentabiliteit (dus vooruitzichten) het recruterende van jonge krachten moeilijk. Het probleem van de werkgelegenheid speelt hier te lande en in Duitsland voorhands geen rol meer. Er is eerder een gebrek aan recruten dan een teveel. En of men straks bijv. 10 pCt. minder arbeiders heeft in de katoenindustrie, kan ons land in de werkgelegenheids- en emigratiepolitiek weinig helpen of hinderen.

Wat allens van veel meer belang wordt, ook bij de recrutering voor de textielindustrie, is niet de kwantitatieve grootte van de werkgelegenheid doch de stabiliteit. En alleen een structureel rendabele industrie kan een redelijke stabiliteit geven voor de werkgelegenheid en opnamevermogen over een reeks van jaren. De keuze tussen een redelijk stabiele werkgelegenheid voor zegge 50.000 werknemers of een zeer onstabiele voor zegge 55.000 man is o.i. niet moeilijk. Het economisch belang van een betere rentabiliteit, basis voor modernisering en op peil blijven, is reeds voldoende belicht.

Een ander punt, dat het O.E.E.C.-rapport vermeldde, is de betalingsbalans. Het stelt, in het kort herhaald, zeer terecht dat het enorm verschil maakt of men alleen de grondstof, in casu ruwe katoen, importeert of dat men ook de toegevoegde waarde aan het buitenland moet betalen. Gezien de enorme moeilijkheden aan een inkrimping verbonden en gezien het vermoedelijk beschermend

Wat de vergroting door modernisering betreft, in de eerste plaats geschiedt deze omdat een nominaal dezelfde nieuwe installatie (bijv. weefgetouw tegen weefgetouw) in het algemeen een hoger produktierendement, althans een grotere produktie per uur heeft dan de oude die ze vervangt. Dikwijls heeft ook de bij de machine-industrie verkrijgbare (in serie geproduceerde) installatie reeds een grotere capaciteit dan de koper zelf zou wensen. In de tweede plaats omdat de dan vervangen „oude” installatie soms verdwijnt (bijv. omdat men de gebouwuimte nodig heeft), maar vaak ook niet. In de derde plaats omdat men bij een modernisering van enige omvang ernaar zal streven om eenheden op meest-economische bedrijfs-grootte te verkrijgen. Dit laatste gevaar zal in andere Europese landen groter zijn dan in Nederland waar men wat bedrijfsgrootte betreft al gunstiger ligt. Dat men hier elders niet eerder op gelet heeft, kunnen wij echter niet helpen.

Nederland is wat internationale samenwerking betreft al vaak vooraan gegaan en dit is vaak niet beloond. Onze industrie gelooft in het oude koopmansfatsoen. Wat wij regelen, regelen wij solide; wij controleren de naleving nauwlettend en contracten komen wij na. In iets anders dan „a hard and fast rule and control” gelooft men ten onzent ook internationaal niet meer. Het is niet van onze industrie te verlangen dat zij, met een relatief gunstige positie in een zware wedstrijd, zichzelf restricties zou opleggen om ruimte te maken voor een ander die, zonder een werkelijk afdoende controle, de facto zijn gang kan gaan. Of die wat ontsnappingen via een „escape clause” of via „hardship cases” betreft zich een meester op alle wapenen heeft getoond.

Hoewel de scepsis omtrent controles wel duidelijk is, willen wij nog even ingaan op de vraag hoe men verdere uitbreiding zou moeten voorkomen.

recht van een collectieve Europese markt (waarin o.a. ook een au fond protectionistisch Frankrijk meespreekt), behoeven wij ons over een inkrimping beneden een capaciteit welke de totale Europese markt voorziet, vooralsnog geen zorg te maken.

Een ander geval is het met de overzeese export. Hoe meer wij daarvan behouden, des te beter (in het algemeen gesproken) voor de betalingsbalans en wij moeten hiervoor tot het uiterste vechten. Het deel van de export echter dat structureel niet rendabel is, zullen wij op de lange duur toch niet kunnen behouden en wat de invloed van dit (op lang zicht niet rendabele) deel betreft op de betalingsbalans, het zou een rekenom worden wat nationaal of Europees voordeliger is: houden of laten vallen. Er kunnen o.a. monetaire factoren meespreken, maar het is een deel van de export waar, structureel gecalculerd, geld bij moet. Nog afgezien van het veranderde beeld van „employment” moet men de werkgelegenheid in dit deel niet te zwaar wegen, want dit deel verzwakt de structurele rentabiliteit van het geheel en bedreigt daarmede ook de totale werkgelegenheid op langer zicht.

Met de werkgelegenheid kwantitatief niet meer zo urgent doch wel in haar stabiliteit en de grootste post op de betalingsbalans toch vermoedelijk geseceerd, wordt de structurele rentabiliteit wel een uitgesproken hoofdprobleem wat de productiecapaciteit betreft.

Het lijkt ons een nuttige taak van de O.E.E.C. om alle industrieën en vooral alle Regeringen een duidelijk inzicht te geven in de structurele positie en de wenselijkheid van „een geleidelijke inkrimping der productiecapaciteit terwijl men moderniseert en rationaliseert” duidelijk te stellen.

Indien men bij deze inkrimping een o.i. niet te vermijden fout zou maken, dan is het en voor de structurele rentabiliteit en voor de werkgelegenheid beter dat men straks in Europa 15.000 getouwen te weinig heeft dan, met een inmiddels veel kapitaalintensievere industrie, 5.000 getouwen teveel.

Wij menen ook dat dit de handelspolitieke positie van Europa als geheel op langer zicht niet zou verzwakken, maar wel versterken.

Een tegenpartij bij onderhandelingen, bijv. weet meestal al zeer spoedig met welke export men een zwakke positie heeft, en men moet de plaatsing ervan vaak met onevenredige concessies kopen.

Indien ik eerst vertel hoe het niet zou moeten, dan is het om tijdig een emmer water te gieten op een nog immer smeulend vuur, wat door de schijnbare eenvoud van het betreffende denkbeeld wel eens weer door diplomaten zou kunnen worden angeblazen. Ik geloof dat het ondoenlijk is om een oplossing te vinden in machinecapaciteiten en de controle op vervanging. Normen voor de capaciteit van nieuwe machines en van oude machines, o.a. zeer afhingende van het bedrijfstype en de mate van rationalisatie, zijn zeer moeilijk te stellen. Hetzelfde geldt voor een controle op het werkelijk verdwijnen van „oude” productiecapaciteit, vooral bij kleine gemengde ondernemingen. En niet alle landen hebben dezelfde opvattingen wat een afdoende controle betreft.

Theoretisch zou o.i. het middel om een uitbreiding der productiecapaciteit in West-Europa te limiteren zijn een tijdelijke dynamische quotering van de afzet per land, doch dan tegelijk een snelle liberalisatie²⁰⁾. Wij stellen dit hier slechts als theoretische technische oplossing, omdat wij het eerste gedeelte ervan, de quotaregeling, meteen moeten verwerpen. Niet alleen om de reeds genoemde gegronde scepsis omtrent een behoorlijke controle op de naleving en de „escapes” (op zichzelf reeds afdoende), doch ook omdat onze industrieën hard moeten vechten voor hun exportpositie en op de exportmarkten nog mid-

²⁰⁾ Wij gaan op de quote-eenheid, de dynamica en de bewaking van produktiedeviatie niet verder in, omdat dit hier geen zin heeft.

den in een verschuiving zitten. Zij vechten daar ook voor de collectieve Europese structurele positie en men moet ze vooral niet belemmeren in hun manoeuvreerbaarheid en in snelle tactische bewegingen.

Een snelle liberalisatie zal, naast een remming van uitbreidingen, de nodige collectieve manoeuvreerbaarheid zeer bevorderen, o.a. — in N.A.V.O.-termen — het snel inzetten van Europese capaciteit op bedreigde punten.

Ten aanzien van het gevaar der uitbreidingen ware voorlopig reeds veel gewonnen indien de O.E.E.C. eerst stelde dat „enige inkrumping terwijl men moderniseert” wenselijk is en daarna: „*onder geen beding nu nog verdere uitbreiding*”. Vooral daar waar de Overheid direct of indirect invloed uitoefent op het verstrekken van middelen aan de industrie (ook tot behoud, c.q. uitbreiding van werkgelegenheid) is het nuttig dat men dit geluid van het gezamenlijke forum hoort. Een lichaam tot financiering heeft ook meestal wel de macht om de eis „geen grotere produktie” door te voeren en kan ook weigeren om een „obsolete” onderneming, figuurlijk gesproken, weer gelijk te trekken met de collega's, welke uit eigen kracht hun onderneming technisch, bedrijfsorganisatorisch, commercieel en financieel gezond hielden.

Indien 'er, dan toch nog iets geschiedt wat in groter verband en economisch en sociaal irrationeel is, dan geschiedt dit tenminste niet op kosten der gemeenschap.

J. WISSELINK.